

2016

ADEDE Archeologisch Rapport 64
Archeologisch vooronderzoek op
de site Vismarkt te Diksmuide
(West-Vlaanderen).

De Smaele B. & Pieters H.

ADEDE ARCHEOLOGISCH RAPPORT 64

Archeologisch vooronderzoek op de site Vismarkt te Diksmuide (West-Vlaanderen).

DE SMAELE B., PIETERS H.

Colofon

Uitgever	ADEDE bvba
Jaar van uitgave	2016
Plaats van uitgave	Gent
Redactie	Bart De Smaele, Hadewijch Pieters
ISSN	2033-6810
Omslagfoto	ADEDE bvba

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ADEDE bvba.

Inhoudsopgave

1	Administratieve fiche	- 5 -
2	Inleiding	- 6 -
3	Onderzoeksmethode	- 7 -
3.1	Doel van het onderzoek	- 7 -
3.2	Geplande bodemingrepen.....	- 7 -
3.3	Toegepaste methodiek.....	- 9 -
4	Geografisch kader.....	- 10 -
4.1	Landgebruik.....	- 10 -
4.2	Topografie	- 11 -
4.2.1	Algemeen.....	- 11 -
4.2.2	Hoogtes op basis van de opmetingen	- 11 -
4.1	Bodemopbouw	- 13 -
4.1.1	Tertiair geologisch	- 13 -
4.1.2	Quartaargeologische kaart	- 13 -
4.1.3	Bodemkaart van België.....	- 14 -
5	Desktoponderzoek.....	- 16 -
5.1	Het onderzoeksgebied tot de 19 ^e eeuw.....	- 16 -
5.1.1	Algemeen.....	- 16 -
5.1.2	Jacob Van Deventer	- 17 -
5.1.3	Vedastus du Plouich, 1694	- 20 -
5.1.4	Laurens Van Iwaede-Mergaert	- 22 -
5.1.5	Ferraris.....	- 23 -
5.2	Het onderzoeksgebied in 19 ^e eeuw.....	- 24 -
5.2.1	Vandermaelen	- 24 -
5.2.2	Popp.....	- 24 -
5.2.3	Stadsplattegrond van Pieters	- 25 -
5.2.4	Topografische kaart van 1898	- 26 -
5.2.5	Buurtwegen	- 27 -
5.2.6	Primitief kadaster	- 28 -
5.3	Het onderzoeksgebied in de Eerste Wereldoorlog	- 30 -
5.3.1	Algemeen.....	- 30 -
5.3.2	Contemporaine foto's	- 31 -
5.3.3	Loopgravenkaarten	- 34 -
5.4	Geschiedenis van de kapel van de Zwarte Zusters.....	- 36 -

5.5	Centrale Archeologische Inventaris CAI	- 39 -
5.6	Besluit en aanbevelingen van de desktopstudie	- 40 -
6	Prospectie met ingreep in de bodem	- 42 -
6.1	Methodiek en logistiek	- 42 -
6.2	Sporen en structuren	- 43 -
6.2.1	Werkput 1	- 43 -
6.2.2	Werkput 2	- 48 -
6.2.3	Werkput 3	- 49 -
6.3	Bodemopbouw zoals vastgesteld tijdens het onderzoek	- 50 -
6.4	Besluit van de prospectie met ingreep in de bodem	- 53 -
7	Synthese en antwoord op de onderzoeksvragen	- 54 -
7.1	Synthese en besluit	- 54 -
7.2	Onderzoeksvragen	- 55 -
7.3	Advies voor verder onderzoek	- 59 -
8	Bibliografie	- 60 -
9	Lijst van figuren	- 61 -
10	Lijst van bijlagen	- 63 -

1 Administratieve fiche

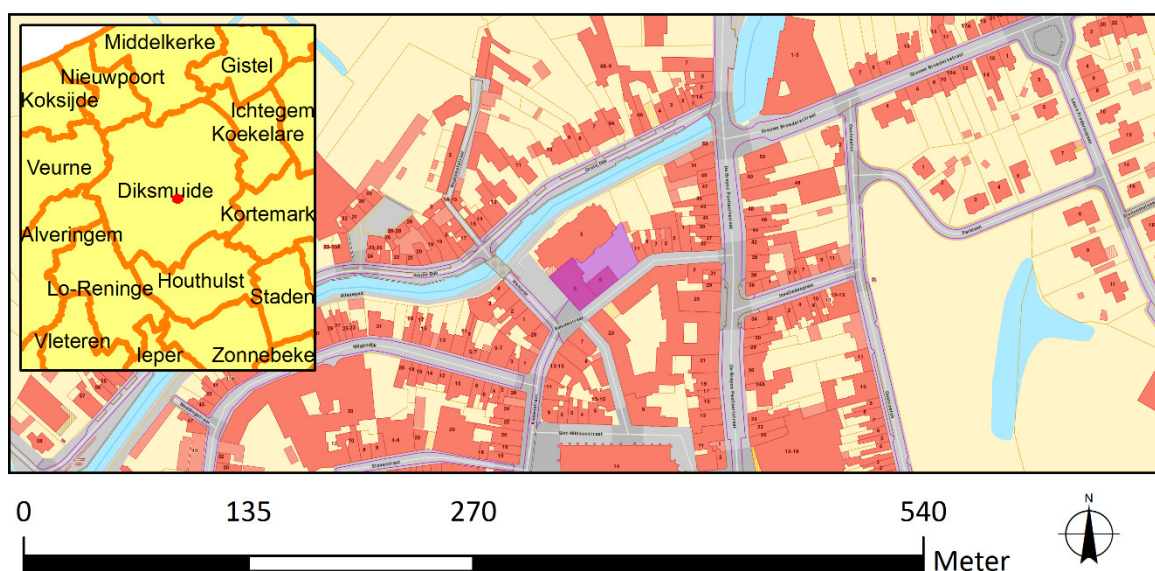

Site	Diksmuide – Vismarkt
Projectsigle	DIK-VIS
Kenmerk ADEDE	DIKSMUIDE _ Vismarkt _A
Ligging	Hoek Vismarkt & Kwadestraat te Diksmuide, West-Vlaanderen
Lambert 72-coördinaten	44.506,935 x 192.752,167 Meters
	44.516,581 x 192.728,493 Meters
	44.481,200 x 192.700,059 Meters
	44.463,058 x 192.720,902 Meters
Kadaster	Afdeling 1, sectie A, perceel 276L
Onderzoek	Prospectie met ingreep in de bodem
Opdrachtgever	VMSW
Uitvoerder	ADEDE bvba
Vergunning	2016/288
Vergunninghouder	Bart De Smaele
Bewaarplaats archief	ADEDE bvba
Bibliografische referentie rapport	De Smaele B. & Pieters H., 2016. <i>Archeologisch onderzoek op de site Vismarkt te Diksmuide (West-Vlaanderen)</i> , ADEDE Archeologisch
	Rapport 64, Gent.
Grootte projectgebied	1274,19 m ²
Termijn veldwerk	17 augustus 2016
Resultaten	Wederopbouwarchitectuur, laat-middeleeuwse afvalkuil
Aanbeveling	Geen vervolgonderzoek

2 Inleiding

Op 17 augustus 2016 werd door ADEDE bvba, na een desktoponderzoek om de historiek van de site in te schatten, een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd op het terrein tussen de Kwadestraat en de Vismarkt te Diksmuide. Dit vooronderzoek gebeurde op vraag van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en kadert in het plan voor de bouw van woningen op de site. Deze ingrepen en dus inherent de vernietiging van het volledige bodemarchief waren de motivatie voor het uitvoeren van een vooronderzoek, waarbij het waarderen van de aanwezige resten centraal stond. In dit kader was een evaluatie van de diepte waarop de archeologische resten zich bevonden essentieel.

Figuur 1. Situering van het onderzoeksgebied op het GRB (©AGIV).

Het terreinteam voor het onderzoek aan de Vismarkt bestond uit Bart De Smaele (vergunninghouder), Hadewijch Pieters en Victoria Vizard (jobstudente). Het grondwerk werd uitgevoerd door Deneire NV uit Diksmuide. Het rapport werd opgemaakt door Bart De Smaele en Hadewijch Pieters, de determinatie van de vondsten werd uitgevoerd door Bart De Smaele en Hadewijch Pieters. Het Agentschap Onroerend Erfgoed werd vertegenwoordigd door Jessica Vandevelde, de opdrachtgever VMSW werd vertegenwoordigd door Peter Merlevede en Patrick Vercruysse (Woonmaatschappij IJzer & Zee).

3 Onderzoeksmethode

3.1 Doel van het onderzoek

Het onderzoek werd opgesplitst in twee delen, namelijk een desktoponderzoek en een prospectie met ingreep in de bodem. Het desktoponderzoek had tot doel een algemeen historisch overzicht te bieden van het onderzoeksgebied tussen de Vismarkt en de Kwadestraat, op basis van historische gegevens die zonder een diepgaand archiefonderzoek beschikbaar zijn. Het desktoponderzoek (opgenomen in dit rapport) had dus niet tot doel exhaustief te zijn, maar eerder een inleiding tot de prospectie met ingreep in de bodem op de site.

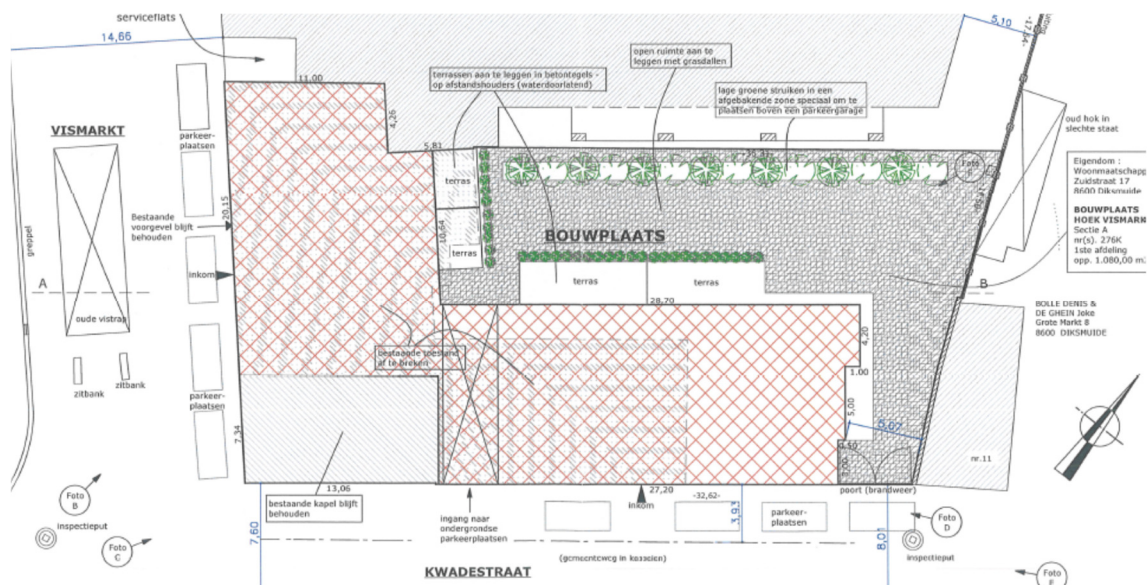
De prospectie met ingreep in de bodem had tot doel het vaststellen, evalueren en waarderen van mogelijke archeologische resten die op de locatie aanwezig zijn, conform het advies van de dienst Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap, zoals verwoord in de Bijzondere Voorwaarden.

3.2 Geplande bodemingrepen

Op het terrein zullen twee appartementsgebouwen en een ondergrondse parkeergarage worden gebouwd. Dit betekent inherent de volledige vernietiging van het bodemarchief tot op een diepte van enkele meters onder het maaiveld.

Hiervoor zouden de bestaande gebouwen langs de Kwadestraat en het gebouw van Vismarkt nr. 6 volledig worden afgebroken, met uitzondering van de kapel op de hoek van de Kwadestraat en de Vismarkt. Het binnengebied was niet bebouwd, de huidige brandweg naar het woonzorgcentrum ten noorden van het onderzoeksgebied was tevens onbebouwd.

Figuur 3. Inplantingsplan van de geplande werken. Rood gerceerd: af te breken, blanco: te behouden (kapel).

Dit wordt aangegeven op het inplantingsplan, een plan met doorsneden of dieptes van de parkeergarage bleken voornamelijk niet beschikbaar te zijn, zodat het berekenen van de impact op het bodemarchief niet mogelijk was. Men moet er dus van uitgaan dat de vernietiging compleet zal zijn.

3.3 Toegepaste methodiek

Voor het desktoponderzoek werd een selectie aan historische gegevens en kaartenmateriaal gebundeld tot een samenvattende tekst. Hierbij werd het kaartenmateriaal in een GIS (ArcGIS 10.4) ingevoerd en gegeoreferereerd naar het coördinatenstelsel Lambert 1972.

Voor de methodiek van de prospectie met ingreep in de bodem wordt verwezen naar § Methodiek en logistiek.

4 Geografisch kader

4.1 Landgebruik

Bij de plaatsbeschrijving op 02 september 2015 was het noordelijke en oostelijke deel van het terrein reeds vrijgemaakt van bebouwing en andere bovengrondse structuren. De site was met werfhekken afgezet en voor publiek ontoegankelijk. Er was opschot van onkruid zichtbaar.

Figuur 4. Beeld van het onderzoeksgebied bij aanvang van de prospectie met zicht op de afgebroken panden van Vismarkt nr. 6.

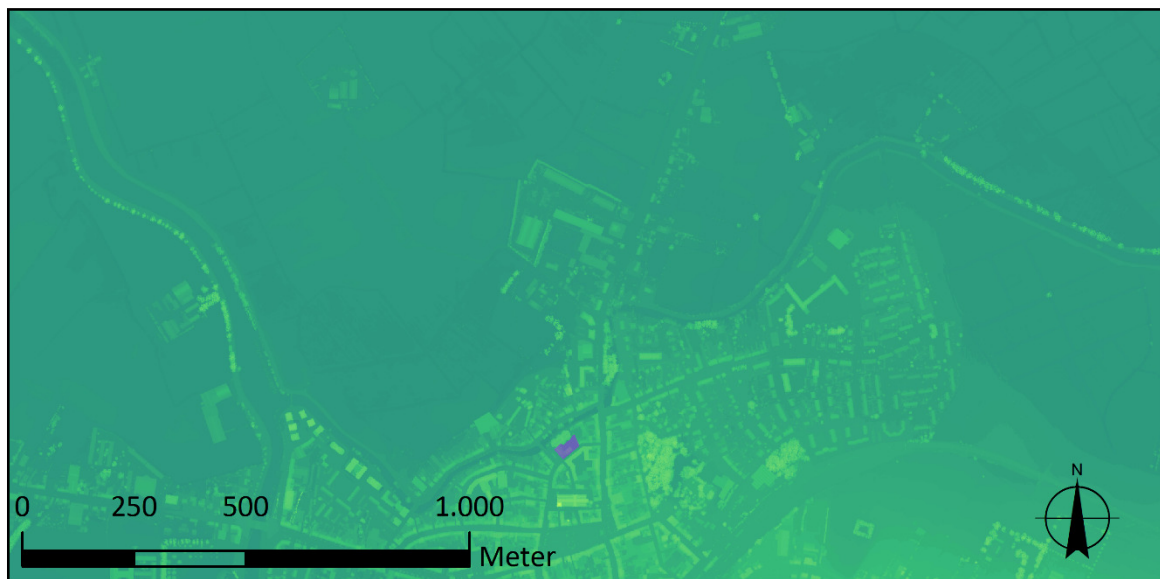
Tijdens de startvergadering op 28/06/2016 bleek dat het kloostergebouw Vismarkt nr. 6 nog voorafgaand aan de prospectie kon worden afgebroken. Dit bleek bij aanvang van het onderzoek op 17/08/2016 daadwerkelijk ook het geval, aannemer Wylagro was op dat moment werkzaam in de voormalige kapel van het klooster. Aan de straatzijde van de Kwadestraat was bouwmaterieel van Bekaert Building Company aanwezig, dat echter tijdig door ADEDE en Wylagro kon worden verplaatst.

4.2 Topografie

4.2.1 Algemeen

Het onderzoeksgebied bevindt zich feitelijk bezuiden de linkeroever van de Handzamevaart, die ten westen van het onderzoeksgebied in de IJzer uitmondt. De Handzamevaart is een kleine beek die het polderlandschap doorsnijdt. Tot aan Vladslo vertoont de Handzamevaart een nog vrij natuurlijk en meanderend patroon, tussen Vladslo en Diksmuide is de waterloop gekanaliseerd. De Handzamevaart loopt door een polderlandschap, dat over het algemeen een weinig uitgesproken topografie vertoont.

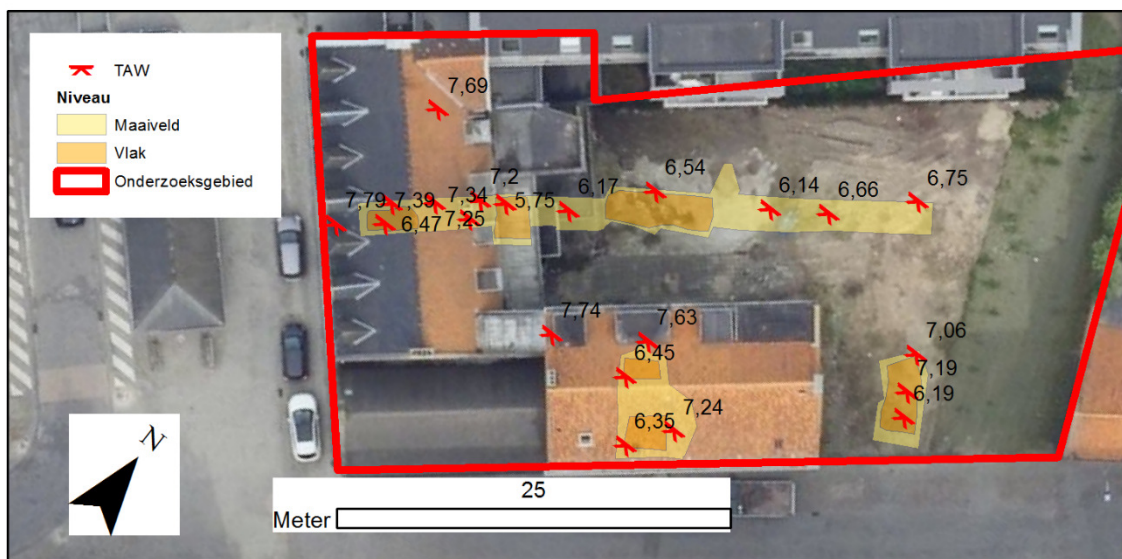
Figuur 5. Onderzoeksgebied ten opzichte van het DTM (Geopunt).

Op basis van de topografische kaart kan worden gesteld dat het onderzoeksgebied zich op een hoogte van 7 tot 8 meter ten opzichte van de TAW (Tweede Algemene Waterpassing) bevindt, op basis van de DTM kan dit beeld worden bijgesteld, hier bevindt het onderzoeksgebied zich op een hoogte van 7,3 meter ten opzichte van de TAW.

Dit kan worden aangevuld met de hoogtes die tijdens het onderzoek zijn opgemeten.

4.2.2 Hoogtes op basis van de opmetingen

Op basis van de opgemeten sporen en structuren kan een meer gedetailleerd beeld van de hoogtes ten opzichte van de TAW gegenereerd worden.

Figuur 6. TAW-waarden van de vlakken en het maaiveld.

Het maaiveld binnen het onderzoeksgebied bevindt zich op een hoogte van circa 7,3 meter ten opzichte van de TAW. Hierbij kan worden vermeld dat dit vrijwel dezelfde hoogte is als de dorpelhoogte van Vismarkt nr. 6. De hogere waarden (circa 7,7 meter) zijn de opmetingen ter hoogte van de nog bestaande muren, die in verband staan tot muurresten die in de werkputten werden aangetroffen. Het eerste niveau van het muurwerk werd dus vlak onder het maaiveld aangetroffen en er kan worden gesteld dat dit niveau het maaiveldniveau van de wederopbouwarchitectuur is. De onverstoorde bodem werd op twee plaatsen ten opzichte van de TAW opgemeten, namelijk in werkput 1 en in werkput 2. In werkput 1 kan op basis van de opmeting van spoor 17 besloten worden dat de onverstoorde bodem zich op circa 5,6 meter ten opzichte van de TAW bevindt, dit is circa 1,8 centimeter onder het huidige maaiveld.

In werkput 2 kan op basis van de opmeting van spoor 18 besloten worden dat de onverstoorde bodem zich op circa 6,2 meter ten opzichte van de TAW bevindt, dit is circa 100 centimeter onder het huidige maaiveld. In werkput 1 bevindt de onverstoorde bodem zich op 5,6 meter ten opzichte van de TAW (en circa 1,8 meter onder het huidige maaiveld), dit is een verval van 2° in noordelijke richting. Tijdens de prospectie ten noorden van het onderzoeksgebied in 2009, werd in werkput 1 een boring uitgevoerd om de hoogte van de onverstoorde bodem te bepalen: deze bevond zich op een hoogte van 4,8 meter ten opzichte van de TAW¹. Ten opzichte van werkput 1 in het onderzoeksgebied Vismarkt is dit eveneens een verval van 2°. Het lijkt er dus op dat er vanaf de Kwadestraat een gestaag verval van 2° is in de richting van de Handzamevaart.

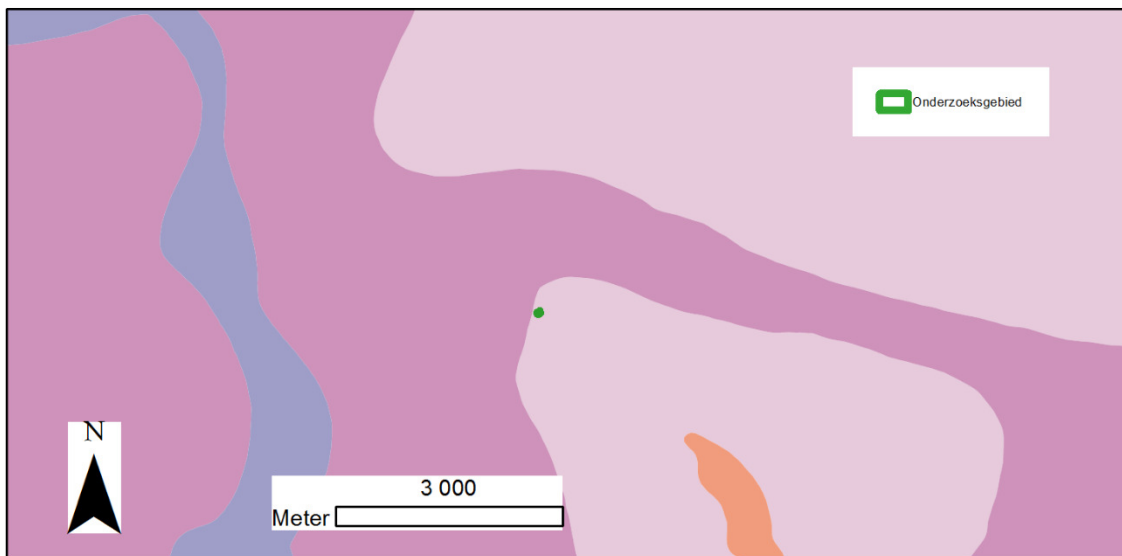
¹ Trommelmans et al. 2009, pagina 20.

Met enige voorzichtigheid kan dus worden gesteld dat de natuurlijke, onverstoorde bodem zich aan de straatzijde van de Kwadestraat hoger bevindt dan de onverstoorde bodem in de richting van de Handzamevaart. De verstoringsdiepte is in noordelijke richting echter ook groter, dus deze gevolgtrekking dient in het kader van een werkhypothese te worden beschouwd.

4.1 Bodemopbouw

4.1.1 Tertiair geologisch

Het onderzoeksgebied bevindt zich tertiair-geologisch binnen de Formatie van Tielt, Lid van Egem, wat neerkomt op mariene afzettingen van zand uit het vroeg-Eoceen. Deze zanden zijn ongeveer 50 miljoen jaar oud.

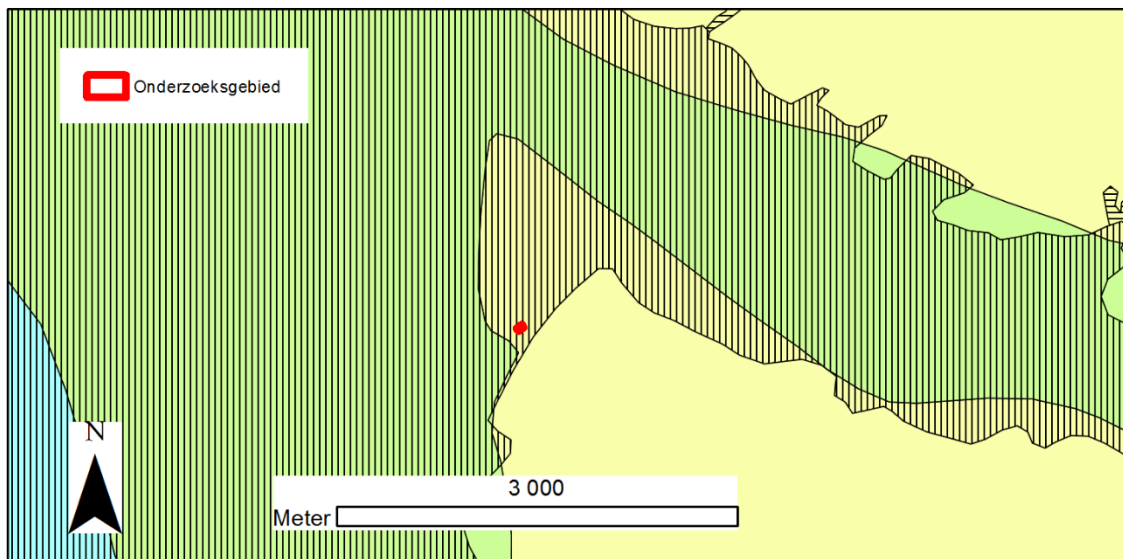

Figuur 7. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de tertiair-geologische kaart.

Deze bodems zijn waarschijnlijk tijdens de prospectie met ingreep in de bodem aangesneden, zie §Bodemopbouw zoals vastgesteld tijdens het onderzoek.

4.1.2 Quartairgeologische kaart

Het onderzoeksgebied staat ingekleurd als een gebied waarbij Holocene getijdenafzettingen zich bovenop de Pleistocene afzettingen bevinden.

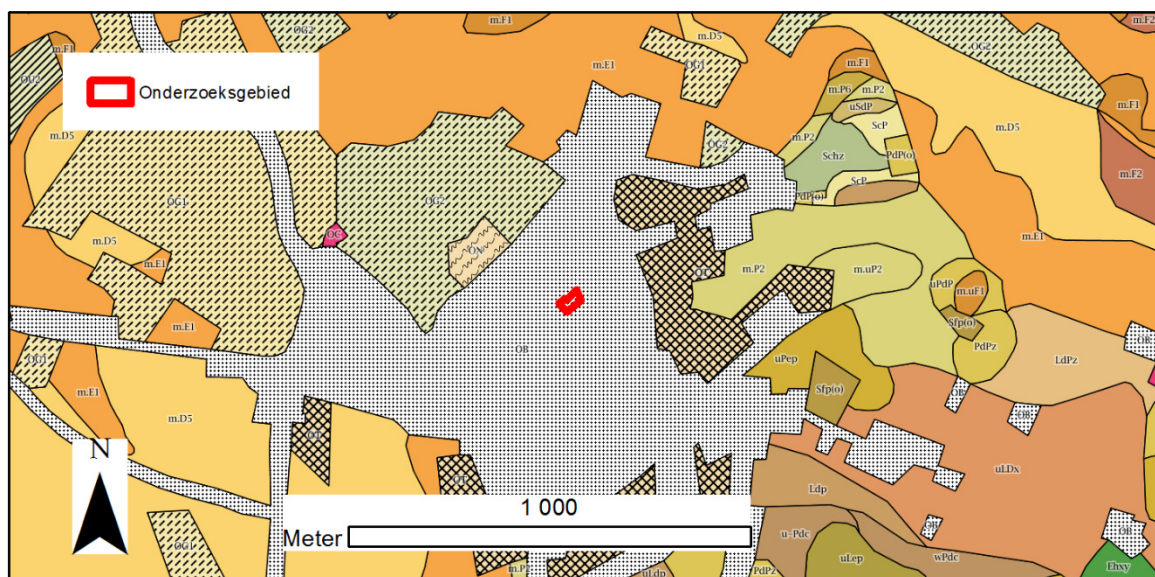
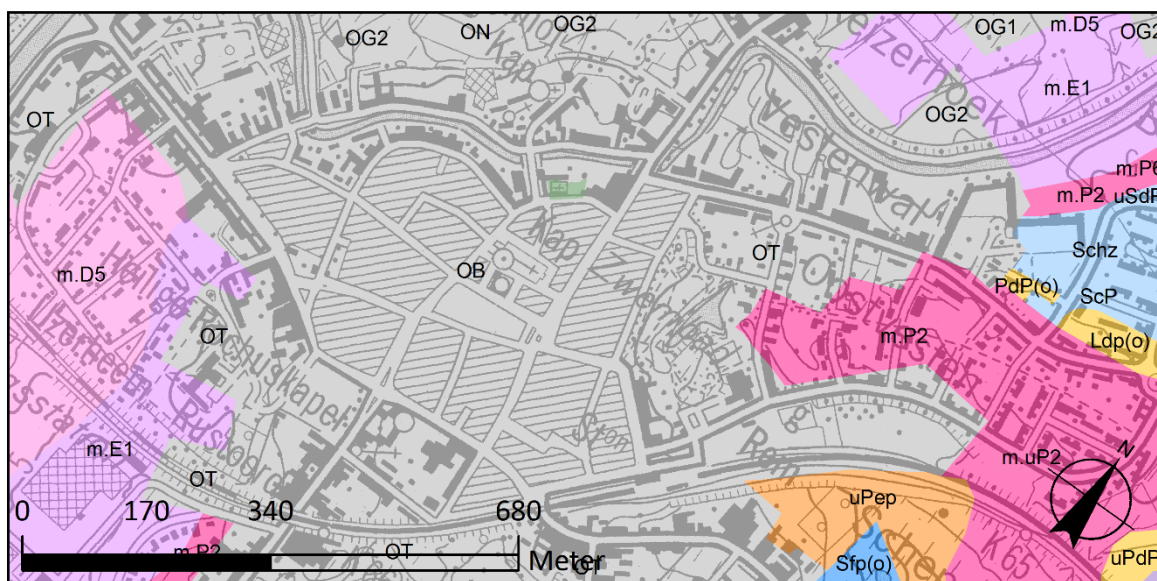

Figuur 8. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de quartair-geologische kaart (©GEOPUNT).

Dit komt op terrein neer op kleiige en zandige polderafzettingen, die kunnen verbonden worden aan overstromingen van het terrein door springtij en het buiten de oevers treden van de IJzer en de Handzamevaart. Om tenslotte een zicht te krijgen op de bodemopbouw en de bodemtextuur van deze afzettingen kan de bodemkaart van België geraadpleegd worden.

4.1.3 Bodemkaart van België

Diksmuide is gesitueerd op de overgang van de zand- en zandleemstreek in het zuidoosten naar de polders op de rand van de Holocene kustvlakte in het noorden, op een uitloper van de heuvelrug die zich rond Ieper begeeft en dan via Passendale, Westrozebeke, Houthulst en Klerken in Diksmuide volledig vervlakt. Deze zogenaamde heuvelrug van Klerken-Staden en Geluveld, met een maximale hoogte van 45 m TAW, vormt de scheidingskam tussen het IJzer- en Liebekken.

Figuur 9. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de bodemkaart (©GEOPUNT).

Op de bodemkaart van België staat het stadscentrum van Diksmuide gekarteerd als bebouwd gebied. Dat betekent dat binnen dit gebied geen boringen zijn gezet om de bodemopbouw te bepalen. Het dichtstbijzijnde (1 woord volgens VRT taalnet?) gekarteerde gebied staat ingekleurd als code m.P2, wat neerkomt op gebroken zand in de Middellandpolders tussen 60 centimeter en 1 meter, rustend op Pleistocene (Quartaire tijdvak voorafgaand aan het Holoceen) afzettingen.

Op basis van de aangetroffen bodemopbouw in het onderzoeksgebied kan niet worden geverifieerd of deze gronden daadwerkelijk tot deze klasse behoorden, de bodemopbouw is immers grotendeels verstoord (zie § Bodemopbouw zoals vastgesteld tijdens het onderzoek).

5 Desktoponderzoek

5.1 Het onderzoeksgebied tot de 19^e eeuw

5.1.1 Algemeen

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het noordelijke deel van de stad Diksmuide en wordt omsloten door de huidige Vismarkt, de Kwadestraat en het klooster van de Zwarte Zusters.

De Stad Diksmuide zelf is ontstaan dankzij de aanwezigheid van de samenvloeiing van de IJzer en de Handzamevaart. De oudste kern zou volgens sommige bronnen (o.a. H. Van Werveke, 1965) ontstaan zijn in de late 9de eeuw (na 890) rond een circulaire Karolingische vluchtburch als onderdeel van de verdedigingslinie ("*Castella recens facta*") tegen de Noormannen. Wellicht vormde er zich aan de voet van deze burcht een kleine woonsite, maar hoe dan ook vormde zich in de loop van de 11de eeuw een nederzetting die al vrij snel uitgroeide tot een pre-stedelijke kern met een motte- en neerhofstructuur. Aan de hand van anomalieën op de kadastrale kaart van Popp, wordt deze motte- en neerhofstructuur gesitueerd ten noorden van de huidige Sint-Niklaaskerk (zie verder). Ook de kaart van Van Deventer uit circa 1550 levert enkele aanwijzingen hiervoor.

Het stedelijk areaal binnen de omwalling van 1359 is nagenoeg volledig volgebouwd, met uitzondering van de locatie van de mogelijke motte- en neerhofstructuur. Deze versterking verloor haar functie toen in de 13^e eeuw een bakstenen kasteel werd opgericht aan de samenvloeiing van de IJzer en de Handzame. Het kasteel werd in 1678 afgebroken.

Tijdens recent archeologisch onderzoek op de Gouden Leeuwsite (tussen de Generaal-Baron Jacquesstraat en de Reuzemolenstraat², in het centrum van Diksmuide, kon het bestaan van een circulaire versterking bevestigd worden. Onmiddellijk ten zuiden van de Generaal-Baron Jacquesstraat kwam een gedeelte van een circa twaalf meter brede gracht aan het licht, die overeenkomstig het aangetroffen aardewerk in de opvulling, werd opgegeven vanaf de late 12de – vroege 13de eeuw . Wellicht raakte deze omwalling in onbruik met de verdere stadsuitbreiding vanaf de 11de eeuw.

In de loop van de 11de eeuw ontwikkelde zich een kleine nederzetting, afhankelijk van de kerk van het nabijgelegen Esen. De eerste vermelding van Diksmuide ("*Dicasmutha*") dateert uit 1089. De heren van Diksmuide werden in de 11^e eeuw burggraaf van Diksmuide en richtten er een motte op, die na de dood van Karel De Goede naar de heren van Beveren overging. Omstreeks het midden van de 12de eeuw verkreeg Diksmuide stadsrechten. Tussen 1270 en 1299 kwam er op initiatief van graaf Gwijde van Dampierre een eerste aarden stadsomwalling met vier stadspoorten. In 1359 werd na een uitbreiding in noordelijke richting een tweede stadsomwalling aangelegd.

---

² De Meulemeester 1981.

In een volgende fase werd de stad naar het zuiden uitgebreid en is het stedelijk weefsel meer planmatig aangelegd. De inrichting van de Grote Markt in het derde kwart van de 13de eeuw past binnen deze stadsuitleg. Vanaf dat ogenblik komt er ook bewoning voor aan de andere zijde van de Handzamevaart, waar onder andere het Begijnhof is gevestigd en worden er tevens artisanale activiteiten vermeld (Huidevettersdijk). De huidige Vismarkt, de Grote Dijk en de Kleine Dijk vormden in de middeleeuwen het havenkwartier van Diksmuide.³

Omstreeks 1404 – 1415 werd op initiatief van Thierry van Beveren, heer van Diksmuide, de stadsomwalling heraangelegd en kwam er een extra uitbreiding in zuidelijke richting tot stand. Op die manier werd bij een poging om de tanende textielnijverheid nieuw leven in te blazen door nieuwe arbeiders aan te trekken binnen een veilige omwalling een rechthoekig areaal bekomen, aansluitend op de oost- en westzijde van de stad. Hierdoor werd het bewoonbaar areaal met een derde uitgebreid. Door financiële problemen werd ze echter niet voltooid. Een brand in 1513 zou de uitbreiding terug doen verdwijnen, waarna het areaal verviel tot landbouwgebied.

Hierna wordt op basis van kaartenmateriaal getracht om een overzicht van de nederzettingsdynamiek binnen en in de periferie van het onderzoeksgebied te geven. Dit overzicht is zeker niet exhaustief en heeft tevens niet deze bedoeling.

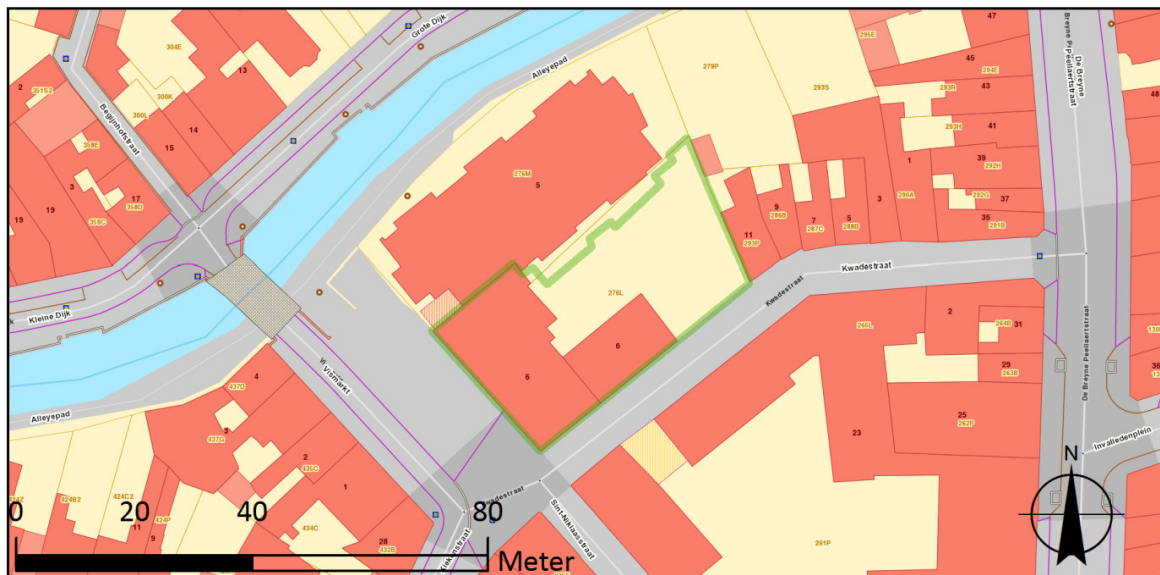
5.1.2 Jacob Van Deventer

Één van de oudste en meest gedetailleerde bronnen voor het projectgebied binnen de zuidelijke stadsuitbreiding van circa 1404-1415 is de kaart van Jacob Van Deventer circa 1550⁴.

---

³ *Inventaris Onroerend Erfgoed, ID: 110718.*

⁴ *Greifswald Universiteit online collectie.*

Figuur 10. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de figuratieve kaart van Deventer⁵. De ligging van het onderzoeksgebied is schetsmatig aangeven en niet exact gekend, aangezien het plan niet georefereneerd kon worden. Onder: het onderzoeksgebied ten opzichte van het GRB.

Langs de zijde van de Vismarkt is een aaneengesloten rij huizen aangeduid, met een binnengebied dat als tuin in gebruik is. De Vismarkt op zijn beurt is een rechthoekig plein tussen de Kwadestraat en de Handzamevaart, waar de "Appelmarktbrug" de Kleine Dijk en de Grote Dijk met elkaar verbindt. Voor de Eerste Wereldoorlog was de Vismarkt bekend als "De Breyne Peellaertplaats" en daarvoor ook als "Appelmarkt" en "Pottemarkt". De benaming "Vismarkt" kwam pas in de periode 1924-1925, toen op de plaats een vishal werd opgetrokken. Tot 1780 vond de Vismarkt echter plaats aan de huidige Van

⁵ © Koninklijke Bibliotheek Brussel

Pouckestraat en tot de Eerste Wereldoorlog vormde het huidige Vrijheidsplein de locatie voor de markt van vis en schaaldieren.

In het begin van de 17de eeuw werd de oude stadsomwalling voorzien van een extra aarden gebastioneerde stadsversterking met V-vormige bastions en brede grachten, dit om het in die periode nieuwe verbeterde gietijzeren veldgeschut zo ver mogelijk van de stad af te houden.

In de jaren 1646 en 1647 was Diksmuide het toneel van verschillende veldslagen, waarbij de stadsversterkingen verder werden uitgebouwd. De verbindingsweg vanaf de Woumenweg zoals die op Van Deventer weergegeven is, is nog steeds aanwezig op de kaart van 1613.

De Kwadestraat, een smalle straat met gebogen tracé in het verlengde van de Kiekenstraat, is niet als straat aangeduid, mogelijk was er een weg of steeg aanwezig. Het toponiem "Quaede Straet" is aangegeven op de Atlas der Buurtwegen (zie verder), maar gaat dus mogelijk terug op een benaming uit de 17e eeuw (of eerder).⁶

Het geknikte (gebogen) tracé van de straat vormt voor velen een aanwijzing voor de aanwezigheid van een mottekasteel van waaruit de stad Diksmuide zich in de 12de eeuw zou hebben ontwikkeld. De straat zou dan aangelegd zijn om de motte heen, op de gedempte gracht van de motte. Het aanleggen van een straat op een gedempte gracht van een versterking is niet uniek voor Diksmuide, wel integendeel, het komt voor sinds de bouw en opgave van ringwalburgen (vluchtburgen voor Viking-invallen). Een goed voorbeeld is het stratenpatroon te Burgh (Nederland), waarbij de straten zich hebben ontwikkeld aan de voet van de omwalling van een ringwalburg, op de gedempte gracht. In vergelijking met Diksmuide is het circulaire patroon echter zeer duidelijk. Dit is tevens het geval te Bergues (Frankrijk) en Veurne.

---

⁶ *Inventaris Onroerend Erfgoed, ID: 110704.*

Figuur 11. Ringwalburgen te Burgh en Bergues.

De aanwezigheid van een ringwalburg te Diksmuide kan dus reeds in twijfel worden getrokken, de aanwezigheid van een motte met opperhof en neerhof moet nog worden aangetoond (de vondst van een gracht van 12 meter breed op de Gouden Leeuwsite⁷ wijst in de richting van een versterking, maar bewijst niet dat er een motte heeft gestaan).

5.1.3 Vedastus du Plouich, 1694

Op het figuratieve plan door Vedastus du Plouich (een ontwerp van Jacob Van Deventer, gegraveerd door Vedastus du Plouich) uit het einde van de 17^e eeuw is het onderzoeksgebied herkenbaar als een stadstuin tussen de huidige Vismarkt (west), de Sint-Niklaasstraat (zuid), de N369 (verlengde van de Fuseliersstraat, oost) en de Handzame (noord).

⁷ Mondelinge mededeling Pedro Pype.

Figuur 12. Het onderzoeksgebied ten opzichte van het figuratieve plan door Vedastus du Plouich⁸.

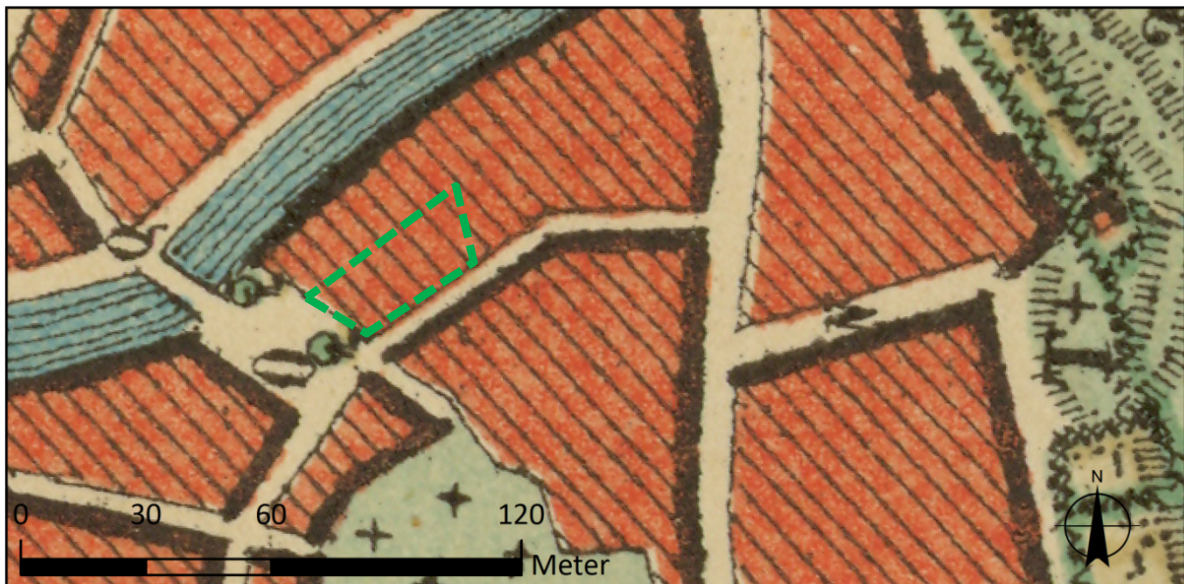
De kaart van Vedastus is naar het westen gericht, waardoor een panoramisch zicht op de stad en het binnengebied tussen voornoemde straten geboden wordt. De Kwadestraat staat niet aangeduid en is mogelijk ontstaan als een doorsteek of een pad in het binnengebied. Het latere tracé van de Kwadestraat is echter niet herkenbaar in de perceelsindeling die op het figuratieve plan door Vedastus du Plouich staat opgetekend, al is er wel een knik in het belendende stratenpatroon zichtbaar. Betekent dit dat het tracé van de Kwadestraat teruggaat op een andere structuur dan de loop van een gracht van een motte? De Vismarkt vertoont op de figuratieve kaart dus wel een duidelijke knik, dit is de plaats waar de Kwadestraat heden aanwezig is en op de kaart wordt tevens een klein gebouw aangegeven, mogelijk een poortje naar het binnengebied, dat uit tuinen bestaat. Dit wijst er op dat het onderzoeksgebied tot aan het einde van de 17^e eeuw voornamelijk als een tuinbouwgebied in gebruik was. De hoek van de Vismarkt en de Kwadestraat was op dat moment reeds bebouwd. In het desktoponderzoek naar aanleiding van de archeologische prospectie door Group Monument in 2009 kwam men tot een vergelijkbare conclusie, waarbij men er van uitging dat de Kwadestraat pas in de

⁸ <http://www.geheugenvannederland.nl>

late 17^e-vroege 18^e eeuw uit een gebied van tuintjes is ontstaan.⁹ In datzelfde onderzoek is een kaart uit 1716 opgenomen waarbij de Kwadestraat nog niet aanwezig is.¹⁰

5.1.4 Laurens Van Iwaede-Mergaert

Voor de 18e eeuw is de stadsplattegrond van Laurens Van Iwaede-Mergaert (1752-1753) beschikbaar. Op deze stadsplattegrond wordt het onderzoeksgebied aangeduid als één aaneengesloten bouwblok, maar een duidelijke evolutie is de aanduiding van de Kwadestraat: het is duidelijk dat de verstedelijking een grote sprong heeft genomen en het gebied, dat op de kaart van Vedastus nog zo goed als volledig uit tuinen bestond, door de Kwadestraat in een sikkelvorm doormidden gesneden wordt. Er is bebouwing aan de noordelijke en zuidelijke straatkant, al is deze bebouwing niet aaneengesloten.

Figuur 13. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de stadsplattegrond van Laurens Van Iwaede-Mergaert.

Een detail is dat er op de Vismarkt een aanduiding is gemaakt van de aanwezigheid van twee bomen, wat er op kan wijzen dat deze openbare ruimte ook als een plein of markt was opgevat en alzo werd ervaren.

Een belangrijke opmerking is dat de Kwadestraat op dit grondplan vanaf de Vismarkt naar de N369 doorloopt, maar op later en meer gedetailleerd kaartenmateriaal (met name op de Atlas der Buurtwegen) is de doorgang naar de N369 (op de Atlas der Buurtwegen de Noord Straet) een kleine constructie gelijk met de rooilijn. Mogelijk gaat het om een poortje of doorgang, wat er nogmaals op wijst dat de Kwadestraat oorspronkelijk een steeg of aarden weg door het binnengebied was. De

⁹ Trommelmans et al. 2009, pagina 9.

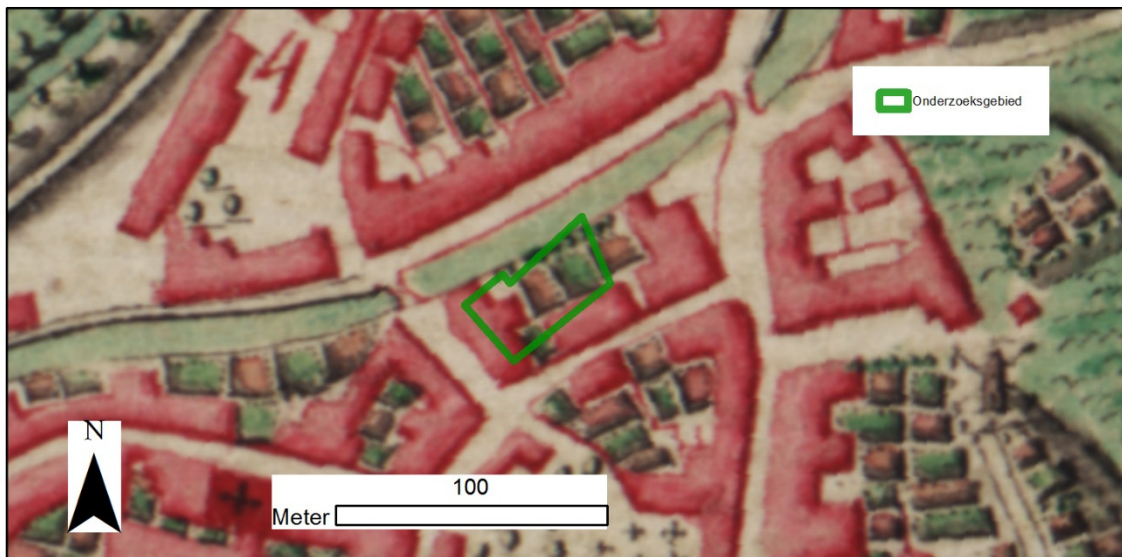
¹⁰ Trommelmans et al. 2009, pagina 10.

oorsprong van een dergelijk tracé kan inderdaad de demping van een gracht zijn geweest (demping van de mottegracht, red.), al komt dit tracé niet als dusdanig voor op eerdere kaarten zoals bijvoorbeeld de figuratieve kaart van Vedastus du Plouick.

5.1.5 Ferraris

Voor de situatie van een paar decennia later is tevens de Ferrarisatlas beschikbaar, deze geeft immers de situatie in 1777 weer en in ruimere zin de situatie van het midden van de 18^e eeuw tot aan de Napoleontische oorlogen (eerste kwart 19^e eeuw). De Ferrarisatlas had tot doel een militaire kaart te zijn, waarbij de details niet de voornaamste zorg waren, maar eerder de algemene aanduiding van hagen, grachten, rivieren en gebouwstructuren (Napoleon Bonaparte maakte op het slagveld van Waterloo nog gebruik van deze kaart, die toen al sterk verouderd was, red.).

Figuur 14. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Atlas van Ferraris (©GEOPUNT).

Net als in het midden van de 17^e eeuw is er sprake van een verstedelijkt gebied dat een aanblik van een huizenblok zal hebben gehad. De Kwadestraat flankeert het onderzoeksgebied aan de zuidelijke zijde en in het binnengebied is nog steeds een zekere mate van tuinbouw aanwezig, wat herinnert aan de tuinderijen op de figuratieve kaart van Vedastus du Plouick. De trend van verstedelijking zal zich in de 19e eeuw verder voortzetten.

Op basis van het kaartenmateriaal kan de ontstaansgeschiedenis van de Kwadestraat niet worden vastgesteld. Het lijkt er op dat het een steeg was om twee straten met elkaar te verbinden, doorheen stads/volkstuinen. Wat de knik in het tracé betreft is er ook geen duidelijke verklaring.

5.2 Het onderzoeksgebied in 19e eeuw

5.2.1 Vandermaelen

De Vandermaelen kaart geeft een beeld van de landindeling en de clustering van gebouwen, wegenstructuren, molens en bruggen in de eerste helft van de 19e eeuw.

Figuur 15. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Vandermaelen kaart (©GEOPUNT).

Voor het onderzoeksgebied biedt deze kaart echter weinig aanvullende informatie maar voor de volledigheid wordt deze hier toch opgenomen. Er is sprake van de aanduiding van een huizenblok, in dezelfde vorm als op de Atlas van Ferraris. De Kwadestraat is aangeduid met een licht gebogen tracé.

5.2.2 Popp

Ook op de Popp-kaart staat het gebied ingetekend als een huizenblok, maar zonder detailwerking.

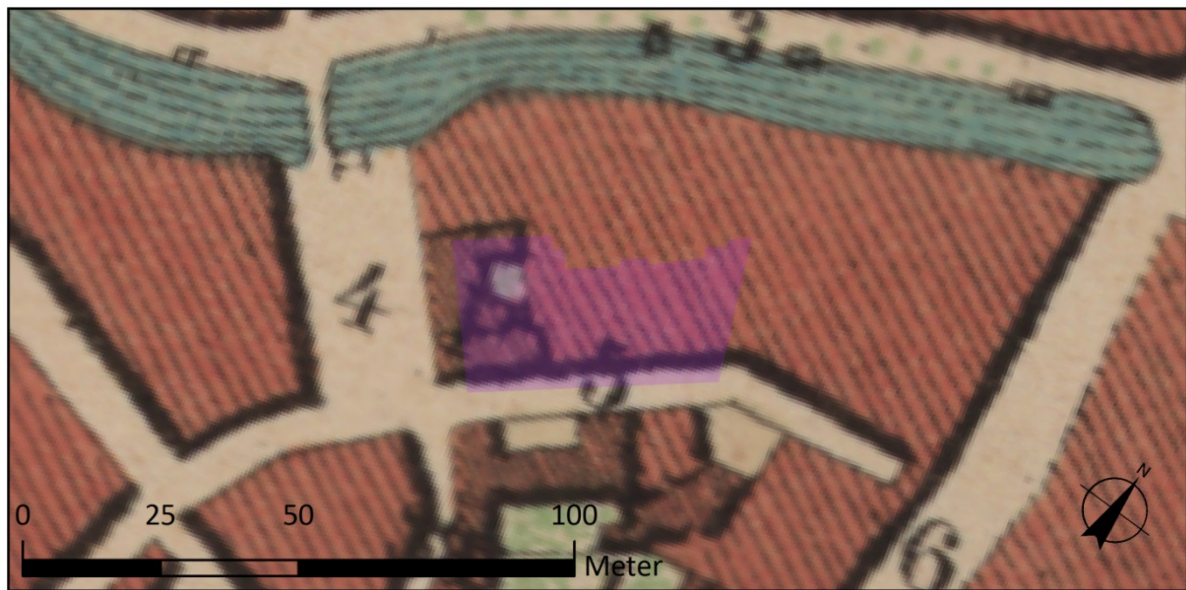
Figuur 16. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Popp-kaart (©GEOPUNT).

Er is enkel sprake van arcering, deze normaliter zeer gedetailleerde kaart geeft een goed beeld van de bebouwing, bestrating en perceelsindeling in het derde kwart van de 19^e eeuw weer. In dit geval staat de Kwadestraat als een scherp geknikte straat aangeduid.

5.2.3 Stadsplattegrond van Pieters

Op de stadsplattegrond van Pieters uit 1885 staat het gebied nagenoeg op dezelfde manier aangeduid als de stadsplattegrond van Laurens Van Iwaede-Mergaert, met dat verschil dat op de hoek tussen de Kwadestraat en de Vismarkt een gebouw staat afgelijnd, dat wordt aangeduid met de initiaal "P".

Figuur 17. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de de stadsplattegrond van Pieters¹¹ uit 1885.

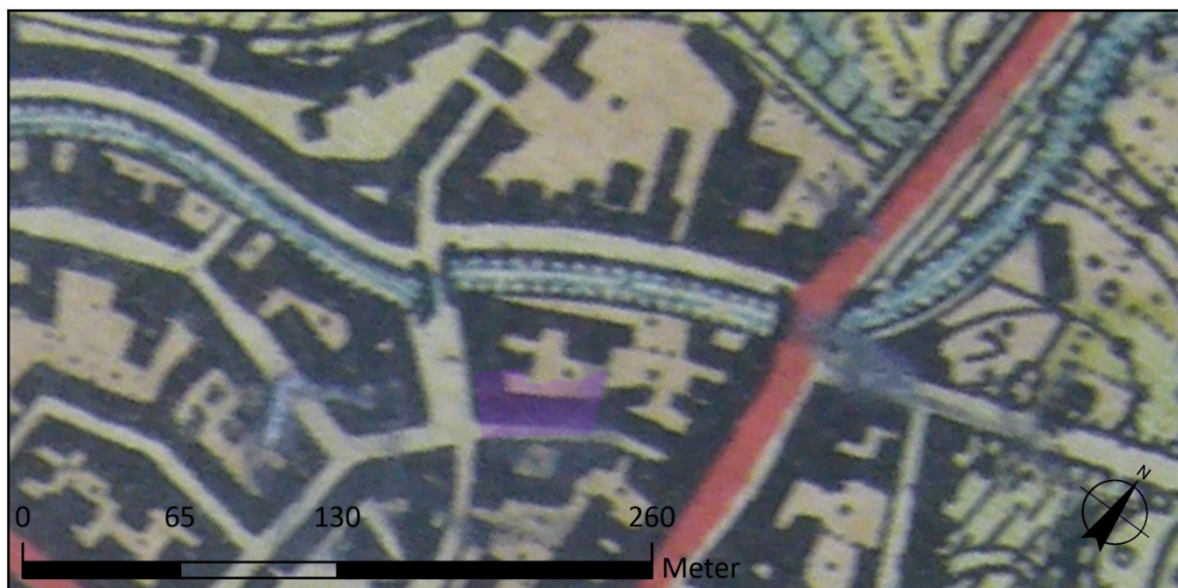
Het is niet duidelijk waarvoor dit staat en mogelijk betreft het hier de kapel van de Zwarte Zusters. Op deze kaart valt het op dat het gebied als een volledig huizenblok staat aangeduid, maar dat de Kwadestraat doodloopt, of tenminste dat er een poort naar de De Breyne Peellaerstraat is.

5.2.4 Topografische kaart van 1898

Op de topografische kaart uit 1898 staat het onderzoeksgebied aangeduid als een aaneengesloten huizenrij.

¹¹ R. Pieters, 1885, *Geschiedenis van Dixmude (naar de beste oorkonden)*, Dixmude.

Figuur 18. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de topografische kaart¹² uit 1898.

De detailwerking is beperkt en de informatiewaarde van dit grondplan is eerder beperkt. Deze kaart is tevens de basis voor de topografische kaart zwart-wit (jaren '70 van de 20^e eeuw).

5.2.5 Buurtwegen

De eerste vrij gedetailleerde kaart van het gebied in de 19^e eeuw is de Atlas der Buurtwegen, waarop de indeling van de straten en gebouwen zeer gedetailleerd aangegeven staat.

Figuur 19. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen (©GEOPUNT).

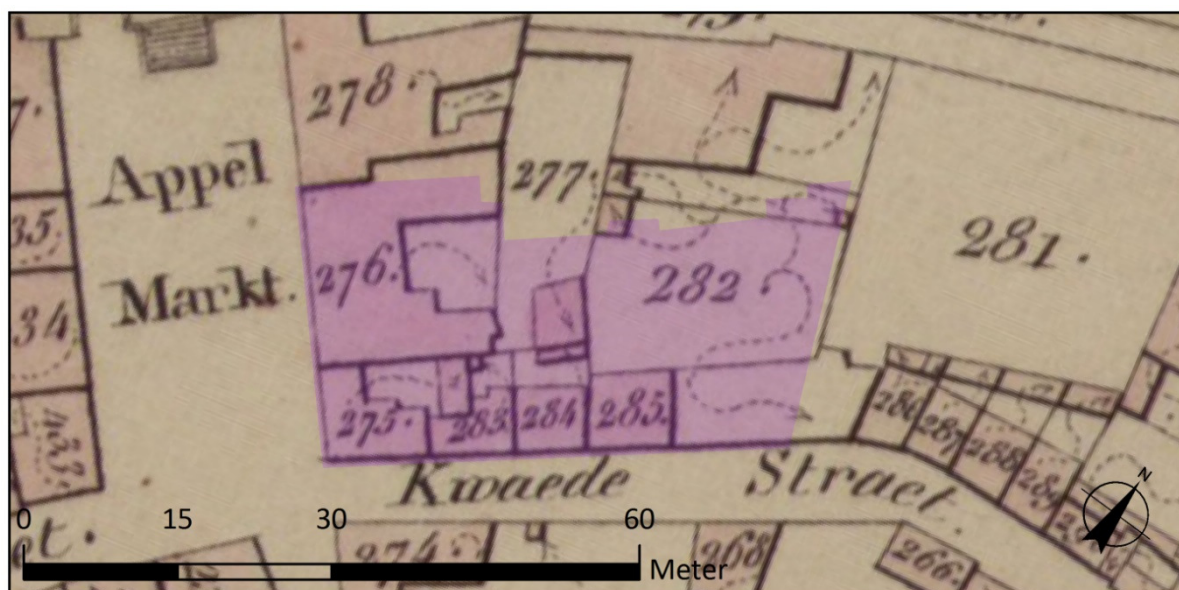
¹² Privécollectie Pedro Pype.

De Kwadestraat staat voor het eerst aangeduid als de “Quade straet”, wat er op kan wijzen dat de straat oorspronkelijk een vuile steeg was. Het middelnederlandse woord “quaet” betekent veeleer “vuil”, dan “boos” (in de moderne Nederlandse betekenis). Dit zou ook kunnen wijzen op een oorsprong van de Kwadestraat als een modderig steegje in een binnengebied met tuinbouw. Met de mogelijke oorsprong van de Kwadestraat (de restant van een gedempte mottegracht, red.) in het achterhoofd kan ook worden verondersteld dat het straattracé een weinig gecompacteerde grachtaanvulling was, die in natte en kleiige bodemkundige omstandigheden ongetwijfeld waterziek in de winter was. Dit kan hebben bijgedragen tot een modderig voorkomen van de straat, met bovenstaande naamgeving tot gevolg.

Belangrijk: dit is een werkhypothese en verder onderzoek is nodig om dit te bevestigen of te ontkrachten.

5.2.6 Primitief kadaster

De Atlas der Buurtwegen is de basis geweest voor de opmaak van een kaart van het primitief kadaster (vanaf 1854) en hierop staan dan ook de perceelsnummers en mutaties aangeduid.

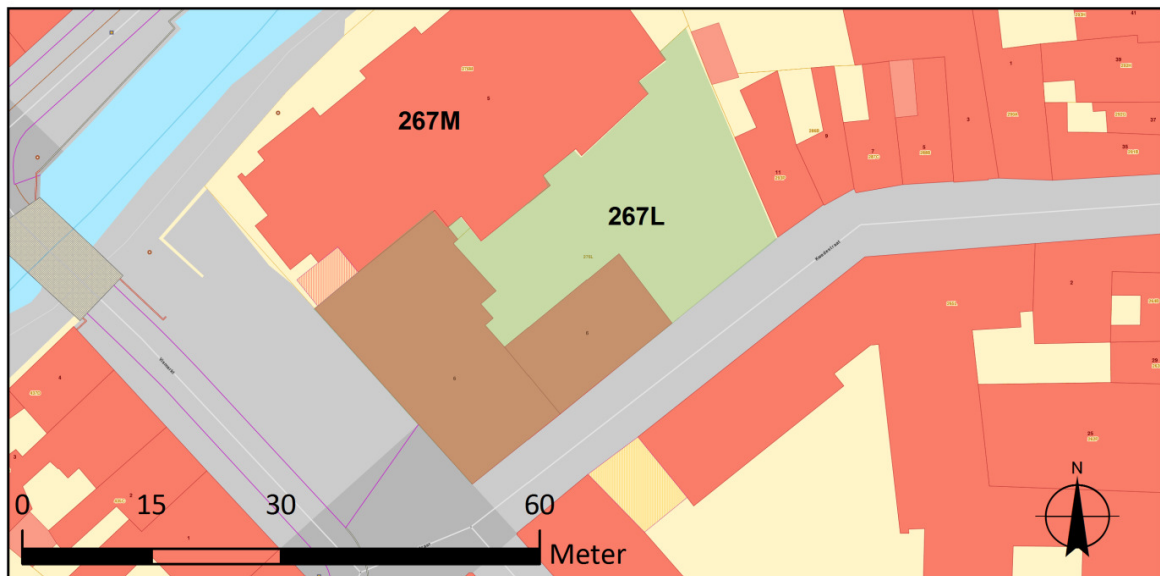

Figuur 20. Kadastrale indeling van het gebied op het primitief kadaster¹³.

Op deze kaart beslaat het onderzoeksgebied percelen 276, 277, 282, 275, 283, 284 en 285. De Appelmarkt en de Kwadestraat staan met naam en toenaam aangegeven. In het verlengde van de Kwadestraat staat de doorgang naar de Noordstraat niet met een perceelsnummer aangeduid, maar met de initialen "PC", wat kan wijzen op "Passage Communale". Dat wijst opnieuw in de richting van het feit dat de Kwadestraat oorspronkelijk een gemeenschappelijke steeg door een binnengebied was (wat niets zegt over de oorsprong van die gemeenschappelijke steeg, red.).

¹³ Privécollectie Pedro Pype.

Bij vergelijking met het hedendaags kadaster valt op dat het gebied slechts uit één kadastraal nummer bestaat, namelijk 267L.

Figuur 21. Huidige kadastrale indeling op het GRB (Geopunt).

Dit wijst erop dat alle kadastrale percelen in dit bouwblok (tussen de Kwadestraat en de Handzame) zijn samengevoegd tot één nummer, om later terug te zijn gesplitst in 276L en 276M. Mogelijk is dit gebeurd na de Eerste Wereldoorlog, waarop in het volgend hoofdstuk verder wordt ingegaan.

5.3 Het onderzoeksgebied in de Eerste Wereldoorlog

5.3.1 Algemeen

Na de terugtrekking uit Antwerpen bereikte het gros van het Belgische leger op 14 oktober 1914 de IJzer en nam het posities in tussen Nieuwpoort en Fort Knokke. Vier dagen later barstte de IJzerslag los en door de onophoudelijke druk werden de posities op de rechteroever van de IJzer opgegeven.

De Belgische getalsterkte bedroeg zowat 75.000 manschappen, waaronder 52.000 infanteristen en 5000 cavaleristen. Het leger had nog slechts 184 mitrailleurs en 306 artilleriestukken, waaronder veldgeschut van 75 millimeter en 14 howitzers van 150 millimeter.

Tegen 21 oktober ging de IJzer op enkele bruggenhoofden na volledig verloren.

Figuur 22. Belgische soldaten bij de terugtocht naar de IJzer in 1914.

Op 21 oktober liet men het verlaat van de Oude IJzer bij hoogtij openen. Deze niet zo goed geslaagde inundatie remde lokaal de Duitse aanval af en beschermde het vitale sluizencomplex. Ondertussen verdedigden Franse marine-fuseliers en een Belgische brigade de stad Diksmuide. Kolonel Jules Jacques, de latere Jacques de Dixmude, onderscheidde zich bijzonder aan het hoofd van het 12e Linierregiment. Ondanks Franse hulp dienden de Belgen zich op 24 oktober gedeeltelijk terug te trekken tot aan de Grote Beverdijk en op één plaats zelfs tot aan de spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. De Duitsers hadden op dat ogenblik reeds twee divisies op de linkeroever van de IJzer. Door een gebrek aan reserves vielen de Duitse aanvallen stil en konden de Belgen een terugtocht naar de spoorwegberm Nieuwpoort-Diksmuide voorbereiden. Deze greep plaats op 26 oktober. Met het verloren gaan van de IJzer werd geopteerd om een strook land, afgebakend door de westelijke dijk van de gekanaliseerde IJzer en de spoorwegberm, onder water te zetten. Op de 29^e oktober werden de sluizen geopend en vloeide er zo'n 700.000 kubieke meter water in de vlakte. Op 31 oktober werd de IJzerslag afgesloten, mede dankzij de tijdige tussenkomst van de inundatie.

5.3.2 Contemporaine foto's

Diksmuide werd gedurende de hele oorlog beschoten en net als andere frontsteden goeddeels tot puin herleid. De impact van de gevechtshandelingen wordt duidelijk aan de hand van enkele contemporaine foto's.

Een eerste foto¹⁴ is een zicht op de vernielde Appelmarkt, de huidige Vismarkt, aan het begin van de oorlog, met op de achtergrond de kerk en het stadhuis.

Figuur 23. Zicht op de vernielde Appelmarkt.

Na de oorlog werd deze markt omgevormd tot Vismarkt, met de bouw van een kleine vishal om deze functie te accentueren.

De mate van verwoesting is eveneens duidelijk zichtbaar op onderstaande foto¹⁵, waar de Appelmarktbrug, waar op de vorige foto triomfantelijke Duitse soldaten poseerden, volledig is kapotgeschoten en provisorisch is vervangen door een onstabiele passerelle.

---

¹⁴ Westhoek Verbeeldt.

¹⁵ Westhoek Verbeeldt.

Figuur 24. Zicht op de vernielde Appelmarktbrug.

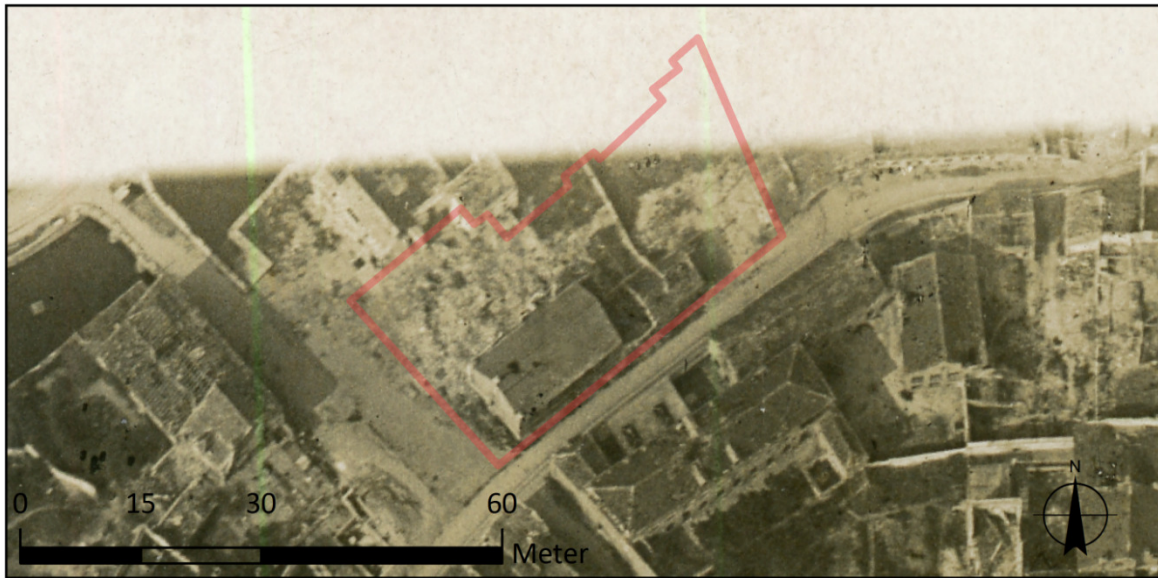
Op de foto is tevens zichtbaar dat zo goed als alle vaste structuren tot puin zijn herleid, met name de brug en de wand van de Handzamevaart.

Van de Kwadestraat zelf konden geen foto's worden teruggevonden, maar men kan er van uitgaan dat de verwoesting compleet was.

Op een Britse luchtfoto uit 1916¹⁶ is een deel van het onderzoeksgebied nog herkenbaar.

¹⁶ Privé-collectie Barry Bromley.

Figuur 25. Zicht op de vernielde Appelmarktbrug (Westhoek Verbeeldt).

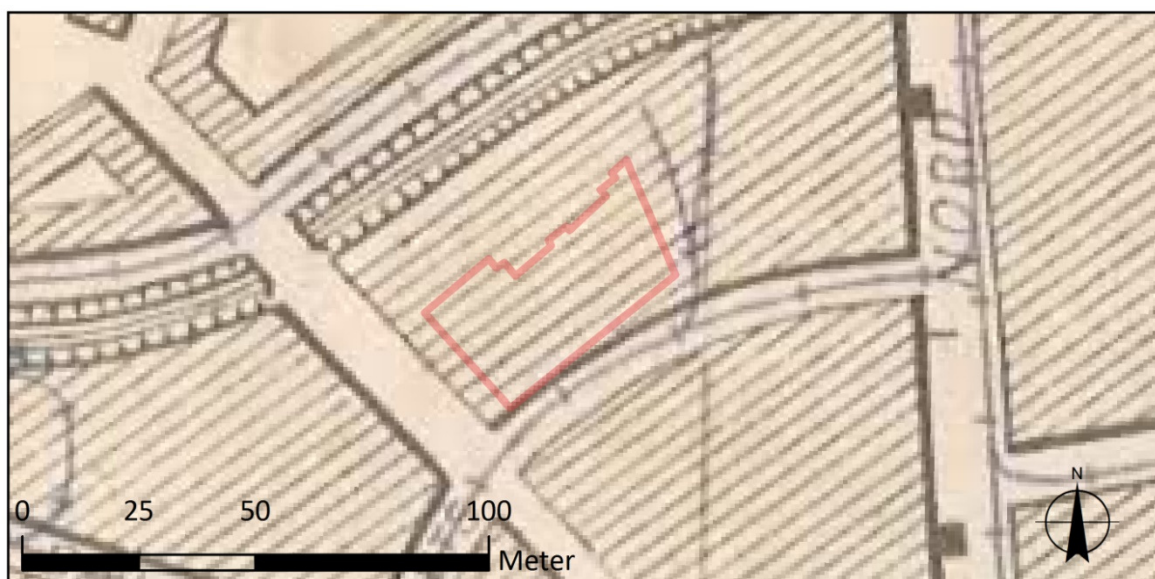
Enkel de kapel van de Zwarte Zusters en enkele aanhorige gebouwtjes zijn nog redelijk intact. De overige gebouwen ten noorden (het Magazijn IJzer en Kolen van Vandelanotte-Van Snick) en ten oosten van het onderzoeksgebied, alsook de gebouwen ten westen van de Appelmarkt/Vismarkt zijn volledig in puin geschoten.

5.3.3 Loopgravenkaarten

Op een Belgisch-Franse loopgravenkaart¹⁷ staan binnen het onderzoeksgebied geen structuren aangeduid, maar door de Kwadestraat is het tracé van een smalspoor opgetekend, met een vertakking net ten oosten van het onderzoeksgebied.

¹⁷ Privé-collectie Barry Bromley.

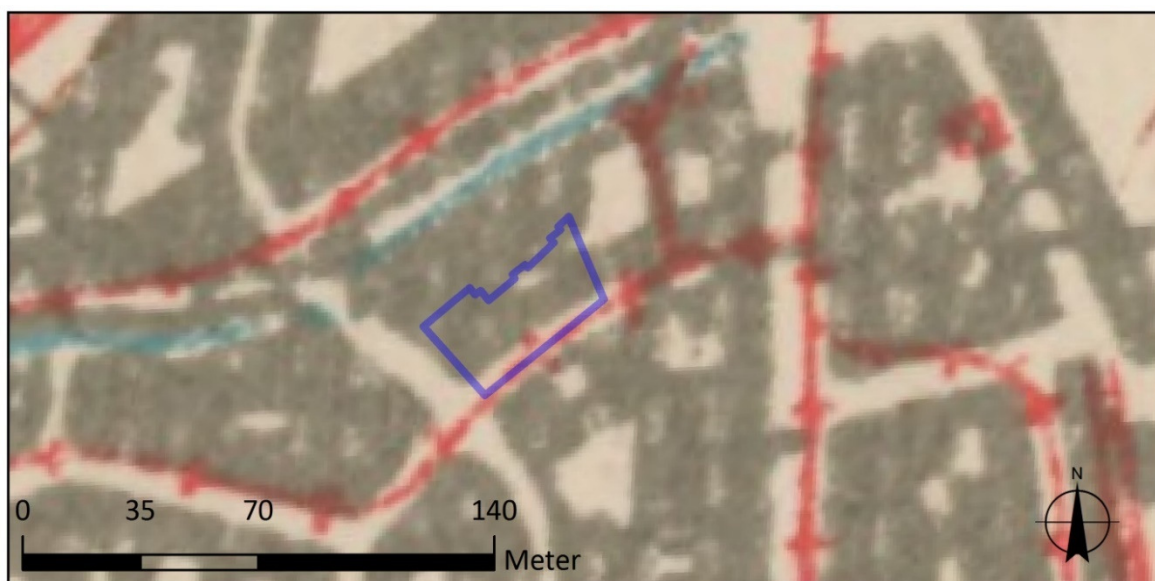

Figuur 26. Belgisch-Franse loopgravenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied.

Het smalspoor verbindt de Noordstraat (N369) en de Kiekenstraat, de vertakking kan er op wijzen dat één van de gebouwen ten oosten of ten noordoosten van het onderzoeksgebied een militaire functie had. De aftakking kan ook een verbinding naar de Handzame zijn.

Dit beeld wordt bevestigd bij het raadplegen van een Britse loopgravenkaart uit 1917¹⁸. Er is een vertekening van het kaartblad in noordwestelijke richting, maar het bouwblok waarin het onderzoeksgebied valt, de Kwadestraat en de Vismarkt zijn goed herkenbaar.

¹⁸ McMaster University Library, online WW1 photos and trench maps.

Figuur 27. Britse loopgravenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied.

Door de Kwadestraat loopt een Duits smalspoor naar de Noordstraat, met een vertakking ten oosten van het onderzoeksgebied. Op deze kaart lijkt het er eerder op dat de aftakking van het smalspoor de Kwadestraat en de Handzamevaart met elkaar verbindt.

Diksmuide werd dus het toneel van frontliniegevechten en leed erg zwaar onder de impact van artilleriebeschietingen. Door de aard van de oorlogvoering in deze zone bleef Diksmuide echter gespaard van vuurwalsen en een woekering van loopgravensystemen, wat in de Britse en Franse sectoren wel het geval was. De Belgische strategie was gebaseerd op neutraliteit en dus veeleer gericht op behouden van de bestaande linies en niet zozeer op offensieve bewegingen. De Duitse legerleiding beseftte dat het terrein zich niet leende voor een grootschalig offensief en had de handen vol met de Franse en Britse offensieven. Daarenboven wilde de Duitse legerleiding zich ten volle voorbereiden op een grootschalig eigen offensief en de gevechten in de sector Diksmuide bestonden uit eerder venijnige loopgraafovervallen, *close-contact* gevechten om passerellen en vooruitgeschoven posities en dies meer. Dit resulteert in een vrij statisch loopgravensysteem.

5.4 Geschiedenis van de kapel van de Zwarte Zusters

Een belangrijk element in het onderzoeksgebied is de aanwezigheid van de kapel van de Zwarte Zusters op de hoek van de Kwadestraat en de Vismarkt. Het huidige gebouw is wederopbouwarchitectuur (na WO1) van het klooster en de kapel. Het klooster refereert in zijn volume van twee bouwlagen en de leien bedaking aan het vooroorlogse klooster.

De Zwarte Zusters vestigden zich in Diksmuide naar aanleiding van een pestepidemie in 1479 en kregen een pand op de hoek van de Fuselierstraat en de IJzerlegerstraat. In 1822 verhuisden de Zwarte Zusters naar een pand op de hoek van de toenmalige Appelmarkt en de Kwadestraat¹⁹, het gebouw was voordien mogelijk een patriciërswooning, maar op het moment dat de kloosterzusters de vraag stellen, waren zij daar blijkbaar reeds woonachtig. Er werd met toestemming van de Nederlandse Koning een kapel en later een materniteit ingericht.

De materniteit was tot in de late 20^e eeuw op het terrein aanwezig, het betreft het gebouw ten oosten van de kapel van de Zwarte Zusters in de Kwadestraat.

Figuur 28. Modernistische toegang (jaren 1950?) van de materniteit tijdens de afbraak van het gebouw in 2015.

In de periode 1830-1842 bouwt de zusterorde een kapel aan de Vismarkt. Of hierbij de bestaande structuren op de hoek Vismarkt-Kwadestraat zijn afgebroken, is niet duidelijk. De kapel zelf is niet het voorwerp van archeologisch onderzoek.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het klooster uiteindelijk volledig verwoest en in 1918-1919 werd duidelijk dat de zusters niet direct naar hun klooster aan de Appelmarkt konden terugkeren. Uiteindelijk keerden de zusters alsnog terug en werden het klooster en de materniteit in de Kwadestraat herbouwd. In 1940 werden de panden echter opnieuw getroffen, ditmaal door bommen van Duitse jachtbommenwerpers en na de Tweede Wereldoorlog werd het klooster voor de tweede keer heropgebouwd.

---

¹⁹ Zwartzusters van Bethel o.s.a., geraadpleegd op 12/06/2016.

Figuur 29. Zicht op de gebouwen Kwadestraat nr. 10 tijdens de afbraak.

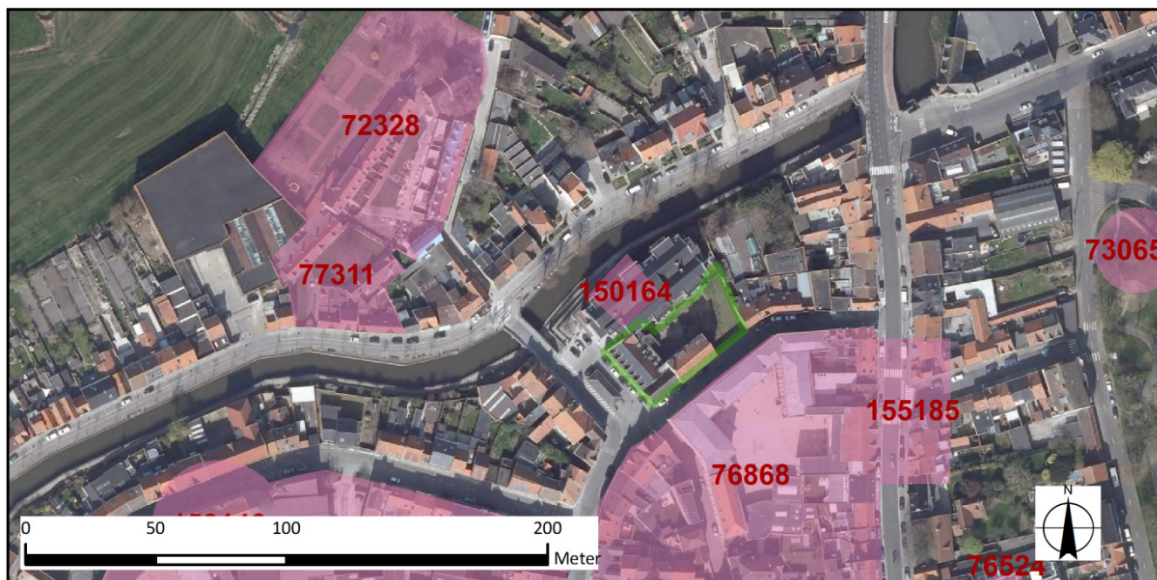
In 1951 wordt het pand in de Kwadestraat 10 bij het klooster gevoegd, waardoor het huidige onderzoeksgebied in feite volledig binnen de kloostercomplexen lag.²⁰ Deze gebouwen waren voornamelijk wederopbouwarchitectuur, met aanpassingen uit de jaren '50 van de 20^e eeuw. Zonder diepgaand archiefonderzoek kan de evolutie van de gebouwen op de hoek van de Vismarkt en de Kwadestraat van burgerhuizen tot kapel niet gereconstrueerd worden.

²⁰Inventaris Onroerend Erfgoed, ID: 78142.

5.5 Centrale Archeologische Inventaris CAI

Binnen het onderzoeksgebied staan geen archeologische relictten vermeld, er is echter sprake van archeologische relictten in de dichte nabijheid.

Figuur 30. CAI meldingen rond het projectgebied.

Melding 150164 slaat op het IJzermagazijn van Vandelanotte-Van Snick, dat na de heropbouw na WO1 op 27 mei 1940 werd gebombardeerd (in hetzelfde bombardement als waar de kapel van de Zwarte Zusters tevens schade opliep) en nadien niet meer heropgebouwd.

Figuur 31. Foto²¹ uit het interbellum waarop het Ijzermagijn zichtbaar is, op de voorgrond de Appelmarktbrug, op de achtergrond de dakkap van de kapel van de Zwarte Zusters.

Cai-melding 150164 betreft het archeologisch onderzoek voor het woonzorgcentrum ten noorden van het onderzoeksgebied.²² Het archeologisch onderzoek betrof een prospectie met ingreep in de bodem waarbij in de proefputten voornamelijk muurresten en puinpakketten zijn aangetroffen. Er werd geen vervolgonderzoek uitgevoerd. De voornaamste link tussen dat onderzoek en het onderzoek op de Vismarkt kan gevonden worden in de TAW-waarden van de onverstoorde bodem en de impact van de Eerste Wereldoorlog op het bodemarchief zeer groot was.

Verder in de tekst wordt het onderzoek van Group Monument nog verschillende keren als kapstok aangewend.

5.6 Besluit en aanbevelingen van de desktopstudie

Op basis van het desktoponderzoek kan worden gesteld dat binnen het onderzoeksgebied twee elementen van groot belang zijn. Ten eerste is de Kwadestraat en het ontstaan van deze straat een essentieel element. Het onderzoeksgebied bevindt zich vlak ten noorden van deze straat en de mogelijkheid dat de straat zowel zijn naam als tracé te danken heeft aan een oorsprong als gedempte vol-middeleeuwse gracht, dient te worden onderzocht. Daarnaast zijn er aanwijzingen voor

²¹ Westhoek Verbeeldt.

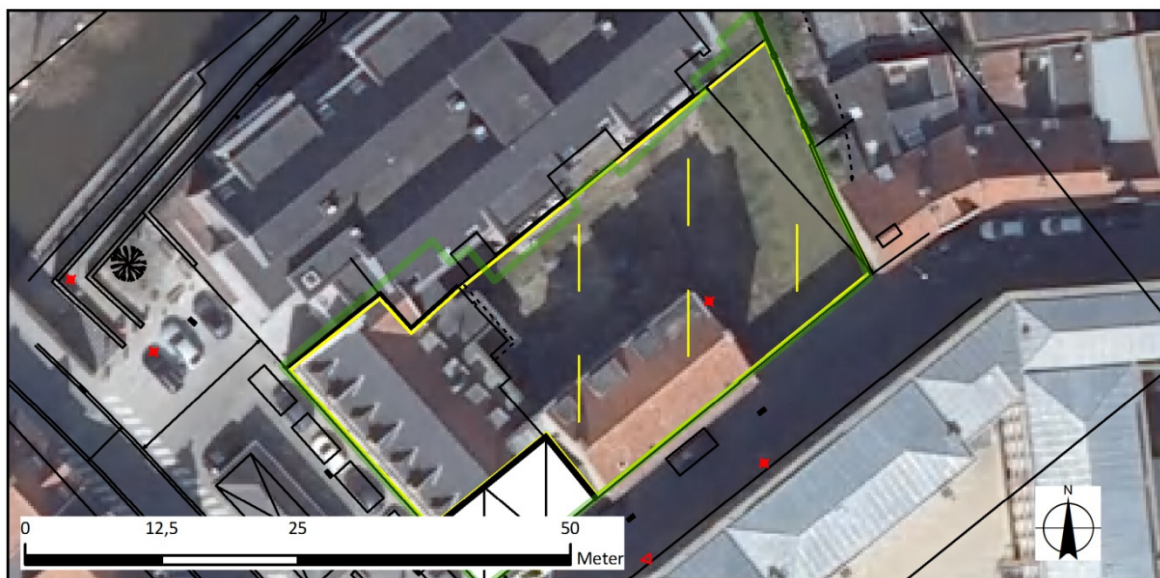
²² Trommelmans et al. 2009.

archeologische sporen van middeleeuwse tot 20^e eeuwse datering, waarbij het voornamelijk om muurwerk, vulpakketten en kuilen kan gaan. Uit de 20^e eeuw kunnen resten uit de Eerste Wereldoorlog verwacht worden, voornamelijk restanten van de beschietingen (bomkraters en blindgangers). Op basis hiervan is tevens de kans op het aantreffen van munitie reëel²³. Hierbij wordt aanbevolen om de werken conform de “Praktische leidraad voor het preventief opsporen en ruimen van niet ontplofte conventionele oorlogsmunitie” te laten verlopen.

De perceelsindeling binnen het onderzoeksgebied is een aantal keer aangepast en opgesplitst, ook dit kan resulteren in aantoonbare archeologische sporen (muurwerk).

De mate van verstoring binnen het terrein kan moeilijk worden vastgesteld. Er waren geen concrete aanwijzingen dat het terrein volledig verstoord is. De meeste afbraakwerken die heden in het gebied zijn gebeurd zijn ten gronde uitgevoerd, wat er op duidt dat de ondergrondse structuren zijn bewaard. De verstoring van de Eerste Wereldoorlog is vermoedelijk de meest intense verstoring.

ADEDE stelt een proefsleuvenonderzoek voor waarbij conform de BVW vijf proefsleuven van 6 meter lang worden aangelegd.

Figuur 32. Theoretisch sleuvenplan de dato juni 2016.

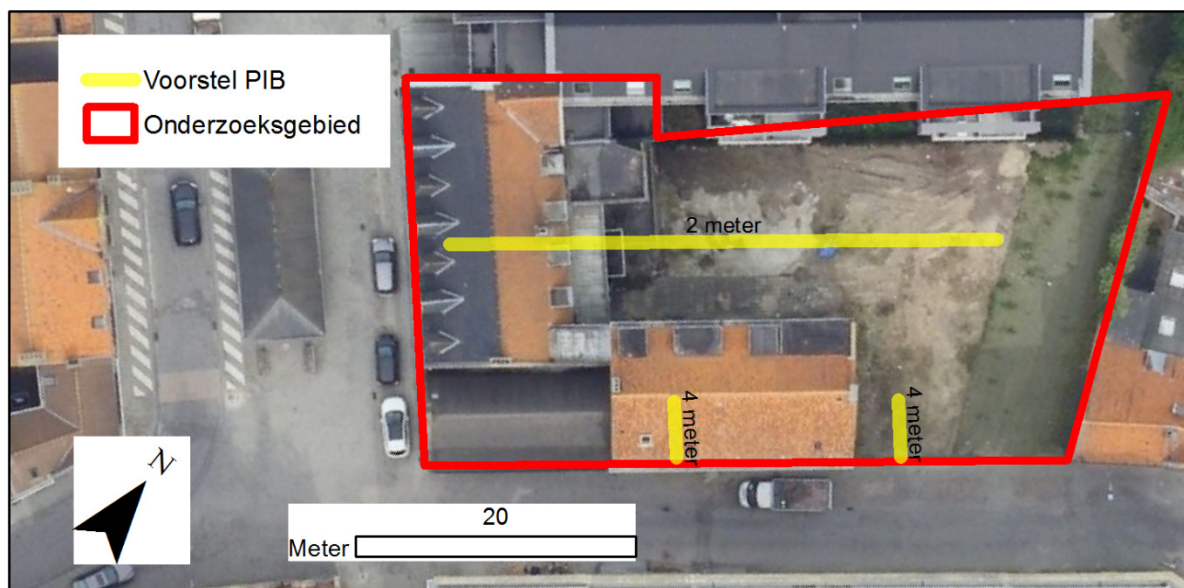
Het voorstel toont 5 centrale assen van 6 meter lang in een strak noord-zuid gericht grid met een onderlinge tussenafstand van 6 meter van noord naar zuid en 10 meter van oost naar west. Het strakke grid heeft als doel te vermijden sleuven aan te leggen parallel aan de bestaande perceelsindeling.

²³ Er werden twee bomkraters aangetroffen, er is geen munitie aangetroffen. In de puinpakketten is een fragment tactisch schroot aan

6 Prospectie met ingreep in de bodem

6.1 Methodiek en logistiek

De toegepaste onderzoeksmethode voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen omvatte het evalueren van het bodemarchief door middel van een proefsleuf en twee proefputten. Het voorstel voor een inplantingsplan van de sleuven bij het dekstoponderzoek werd in overleg met Onroerend Erfgoed na een werkbezoek aangepast naar een eenvoudiger systeem van twee proefputten aan de zijde van de Kwadestraat en een overlangse proefsleuf centraal over het terrein. Het bleek immers dat het gebouw aan de Vismarkt (het kloostergebouw) op korte termijn tot aan de gevel zou worden afgebroken, waardoor een groter deel van het terrein beschikbaar werd voor prospectie. De brandweg naar het woonzorgcentrum ten noorden van het onderzoeksgebied diende tevens volledig vrij te blijven, dus graafwerk was in deze zone geen optie. In deze zone waren tevens geen vervolgwerven gepland (zie § Geplande bodemingrepen).

Figuur 33. Theoretisch sleuvenplan zoals overlegd met Onroerend Erfgoed.

De overlangse sleuf werd voorzien op een breedte van 2 meter, de twee proefputten aan de straatzijde dienden op een breedte van 4 meter te worden aangelegd, teneinde een zicht te krijgen op de bewaring van de kelders aan de straatzijde.

De overlangse sleuf (WP1) kon zonder veel problemen worden aangelegd, de proefput ter hoogte van de brandweg (WP2) werd iets smaller aangelegd vanwege de aanwezigheid van de brandweg, hekwerk en een werfkeet, de proefput aan de kapel (WP3) kon na het verwijderen van materiaal van Bekaert Building Company volledig aangelegd worden.

Figuur 34. Sfeerbeeld van werkput 1 tijdens het onderzoek.

De aanleg en de registratie van de werkputten gebeurde conform de Minimumnormen Vlaamse Archeologie. De aanleg en de registratie van de kijkvensters gebeurde conform de Minimumnormen Vlaamse Archeologie.

6.2 Sporen en structuren

6.2.1 Werkput 1

Bij de aanleg van Werkput 1 kwam al snel een muur (spoor 1) aan het licht in een gele baksteen en harde kalkmortel, die in associatie stond met een uitgebroken dwarsmuur op de gevel van Vismarkt nr. 6. De muur was gefundeerd op een rommelige fundering van beton (spoor 2). Voor dit beton was baksteenpuin aangewend, in plaats van keien zoals eerder gebruikelijk voor beton. De fundering was ingegraven in een los puinpakket dat zich aan alle zijden rond het muurwerk bevond. Spoor 1 werd gedwarst door een muur in vrijwel hetzelfde metselwerk, maar deze muur had ogenschijnlijk geen verloop in het opgaand muurwerk aan de nog bestaande kapel. Dit duidt er op dat het aangetroffen muurwerk deel uitmaakt van de wederopbouwarchitectuur na het einde van de Eerste Wereldoorlog. Muur 1 (spoor 1) kan geïnterpreteerd worden als de linker muur van de ingangspartij van het gebouw Vismarkt nr. 6.

Figuur 35. Muurresten sporen 1 t.e.m. 7 (met detail van de markering) in werkput 1.

In noordoostelijke richting was een hoek van een kelderstructuur aanwezig (muren 4 en 5), deze bestond uit een gele baksteen en was met cement gemetseld. Aan de binnenzijde was geschilderd cementstuc aanwezig. Deze kelder was bij aanvang van de afbraak van Vismarkt nr. 6 nog toegankelijk.

Opvallend was de aanwezigheid van drie stalen rails (spoor 7; twee waren uit hun positie gelicht bij de recente afbraak, maar de drie rails waren van dezelfde lengte) die een open ruimte tussen de noordelijke hoek van de kelder (muur 4) en een muur buiten de werkput overspanden. Het verloop van de rails sloot aan op een recent afgebroken dwarsmuur die nog in het opgaand muurwerk van de kapel kon worden herkend. Vermoedelijk fungeerden de rails als een geïmproviseerde vervanging voor een stalen draagbalk om een onstabiele, losse puinlaag te overspannen. Eén van de rails was voorzien

van een *roll marking* (een goede Nederlandse vertaling kon niet direct worden gevonden, red.) waarbij waarschijnlijk de fabrikant en het jaartal zijn aangeduid. De markering leest [BOCHUTI][1874].

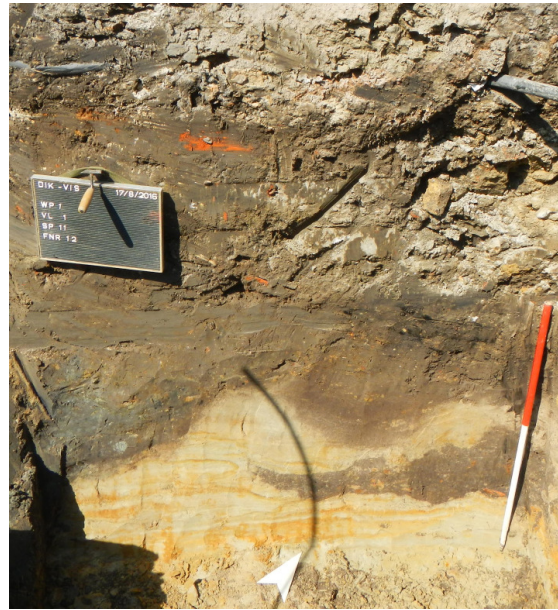
Tegen de keldermuur (muur 4) aangebouwd (de bouwnaad was duidelijk zichtbaar en niet gevoegd) was muur 6 gemetseld, deze was tevens gemetseld in een gele baksteen met een harde cementmortel en zal vermoedelijk hebben aangesloten op muur 8. De aansluiting was door afbraakwerken slecht bewaard. Opvallend was dat muur 6 in een scherpe hoek op twee stalen rails was gefundeerd, met een spaarboog als achterliggend idee. De ondergrond was ook hier los puin en dus niet draagkrachtig. Deze twee rails waren smaller dan de eerder besproken rails en het leek zelfs te gaan om rails van smalspoor. De aanwezigheid van fragmenten rails hoeft niet te verbazen, aangezien deze tijdens de Eerste Wereldoorlog veelvuldig werden gebruikt en er tevens een smalspoorlijn ten oosten van het gebied op de loopgravenkaarten staat aangeduid. Mogelijk was baksteenpuin en smalspoor het enige materiaal dat na de oorlog snel/gemakkelijk beschikbaar was. Het viel tevens op dat in al het metselwerk gebruik is gemaakt van zo wel volledige bakstenen, als fragmenten. Ook dit wijst er op dat na de oorlog bouwmaterialen zijn verzameld die ter plaatse aanwezig waren, wat strookt met de wederopbouwarchitectuur van de stad Diksmuide.

Figuur 36. Muurresten sporen 7 t.e.m. 9 in werkput 1.

Tegen muur 8 was in noordelijke richting muur 9 aangebouwd, ook dit keer met een duidelijke bouwnaad en een slordige voeg. Muur 9 was tevens gemetseld in gele baksteen met harde cementmortel. Muren 8 en 9 duiden er op dat het binnengebied tussen de Vismarkt en de Kwadestraat volledig is dichtgebouwd.

Verder in noordelijke richting waren geen sporen meer aanwezig, er was sprake van een kleilig puinrijk pakket (vulling 11) waarin een betonnen septische put was gebouwd. Verder in noordelijke richting was vulling 11 door twee bomkraters doorsneden, de ene (spoor 12) bevatte kleine fragmenten militaire prikkeldraad in de vulling, de andere (spoor 13) bevatte eveneens kleine fragmenten militaire prikkeldraad en baksteenpuin.

Figuur 37. Sporen 10 t.e.m. 13 in werkput 1 en de profielput ter hoogte van spoor 11.

Het vlak werd in werkput 1 op twee plaatsen verdiept, zo wel ter hoogte van sporen 1 en 2 als ter hoogte van vulling 10.

Na overleg met Onroerend Erfgoed werden muur 1 en fundering 2 machinaal uitgebroken en het vlak verdiept. Fundering 2 was aangelegd op een dik puinpakket dat tot 2 meter diepte onder het maaiveld (ook de dorpelhoogte van Vismarkt nr. 6) doorliep. Daar onder werd vrij scherp en zonder overgang de onverstoorde bodem aangesneden, waarin een humeuze kuil (spoor 17) bleek ingegraven te zijn.

Figuur 38. Spoor 17 en het randfragment lokaal reducerend aardewerk uit de vulling van dat spoor.

De onverstoorde bodem verhiel zich in die zone als een licht gereduceerde zandbodem. De kuil was afgerond rechthoekig van vorm en bevatte een ingeklonken venige vulling, waarin ook zeer slecht bewaarde kersenpitten zichtbaar waren. In deze vulling werden tevens twee fragmenten lokaal reducerend aardewerk (Late Middeleeuwen) aangetroffen, in de nazak werd een fragment van een baksteen aangetroffen met een breedte van 13,5 centimeter (hoogte 7 centimeter, vermoedelijke lengte 27 centimeter).

Wegens de instabiele puinlagen werd ter hoogte van vulling 10 slechts lokaal een proefput aangelegd om de bodemopbouw in te schatten. Er werd vastgesteld dat de betonnen septische put een verstoring had aangebracht (ook in het vlak geregistreerd, red.) en dat vullingen 10 en 11 in elkaar overgaan in een ondiepe kuil met een sterk gelaagde opvulling. De onverstoorde bodem verhiel zich als een ijzerhoudend grof zand. In vulling 11 werden drie fragmenten aardewerk aangetroffen, het betreft twee fragmenten lokaal reducerend aardewerk en een fragment lokaal oxiderend geglazuurd aardewerk. Op basis hiervan kan met grote voorzichtigheid worden gesteld dat de vullingen 10 en 11 in de Late Middeleeuwen kunnen worden gedateerd.

6.2.2 Werkput 2

Deze werkput werd tegen de straatzijde aangelegd en bevatte een kleiig puinpakket dat sterk deed denken aan vulling 11, waardoor een baksteen muur (spoor 14) met harde cementmortel was aangelegd. Het vlak werd tussen de straatzijde en muur 14 verdiept tot op de onverstoorde bodem, er

bleek aan de straatzijde een brede vergraving (spoor 18) aanwezig te zijn, die door de aanleggleuf van muur 14 werd doorsneden. De vulling van spoor 18 liep over in de vulling die in het vlak werd vastgesteld en qua vorm en textuur sterk aan vulling 11 deed denken.

Figuur 39. Werkput 2 met spoor 14 en spoor 18 op vlak 2.

Spoor 18 kan echter niet gelijkgesteld worden aan vulling 11 en waarschijnlijk gaat het om een vergraving parallel aan de Kwadestraat, maar de functie is niet geheel duidelijk.

De onverstoorde bodem was sterk vergelijkbaar met deze aangetroffen in werkput 1, het betrof een grof zand met roestvorming.

6.2.3 Werkput 3

Werkput 3 werd tevens tegen de straatkant van de Kwadestraat aangelegd, er werd een puinpakket aangetroffen waaronder een kleiig pakket aanwezig was, dat tevens aan vulling 11 deed denken. Parallel aan de straat werd muur 15 aangetroffen, deze was opgebouwd uit gele baksteen met een cementmortel, mogelijk kan deze aan muur 14 worden verbonden. Opvallend was de aanwezigheid van een slordig gemetselde spaarboog. Op het maaiveld was aan de westelijke zijde van muur 15 een restant van een vloer uit het derde kwart van de 20^e eeuw aanwezig.

Figuur 40. Werkput 3 en sporen 15 en 16.

Muur 15 was tegen muur 16 gemetseld, muur 16 was opgebouwd uit gele baksteen met een harde cementmortel en bleek de zuidelijke hoek van een kelder aan de straatzijde te zijn. De keldermuur was geplakt met cementstuc en lichtgroen geschilderd.

Wegens de onstabiele puinlaag aan de straatzijde werd deze werkput, om verzakkingen van de Kwadestraat te vermijden, niet verdiept tot op de onverstoorte bodem.

Bij een confrontatie met het beschikbare kaartenmateriaal (Primitief kadaster, Atlas der Buurtwegen, opmetingsplan van VMSW, het huidige kadaster) kon niet worden vastgesteld met welk deel van de constructie muren 14/15 en 16 overeen komen. Mogelijk gaat het om een muur van een centrale gaanderij.

6.3 Bodemopbouw zoals vastgesteld tijdens het onderzoek

Teneinde de bodemopbouw in het gebied in te schatten werd in werkputten 1 en 2 het vlak verlaagd om de stratigrafie van de sporen ten opzichte van het maaiveld te begrijpen.

Bij de aanleg van het tweede vlak ter hoogte van muur 1 en fundering 2 werd de onverstoorde bodem op een hoogte van 5,6 meter ten opzichte van de TAW aangetroffen. Hierin was spoor 17 aanwezig (cf. §Werkput 1). De bodemopbouw bestond in feite uit een los puinpakket van het maaiveld tot de onverstoorde bodem. Muur 1 en fundering 2 waren in dit puinpakket aangelegd. De onverstoorde bodem bevond zich zonder duidelijke overgang vlak onder het puinpakket. Wegens de diepte van de werkput en de zeer losse aard van het puin werd geen wandprofiel opgeschoond.

De onverstoorde bodem verhiel zich als een grofkorrelig zand, dat in het zuidelijke gedeelte van het onderzoeksgebied eerder droog was en roestvorming vertoonde, in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied was de onverstoorde bodem afwisselend geoxideerd en gereduceerd. Mogelijk is dit de overgang naar een meer natte zone naar de Handzamevaart. Dit wordt bevestigd door de boringen in de prospectie door Group Monument uit 2009, waar in de boringen een gereduceerd zand werd aangetroffen en als de onverstoorde bodem werd geïdentificeerd²⁴.

Figuur 41. Spoor 17 en de onverstoorde bodem (rechts) vlak onder het puinpakket (links).

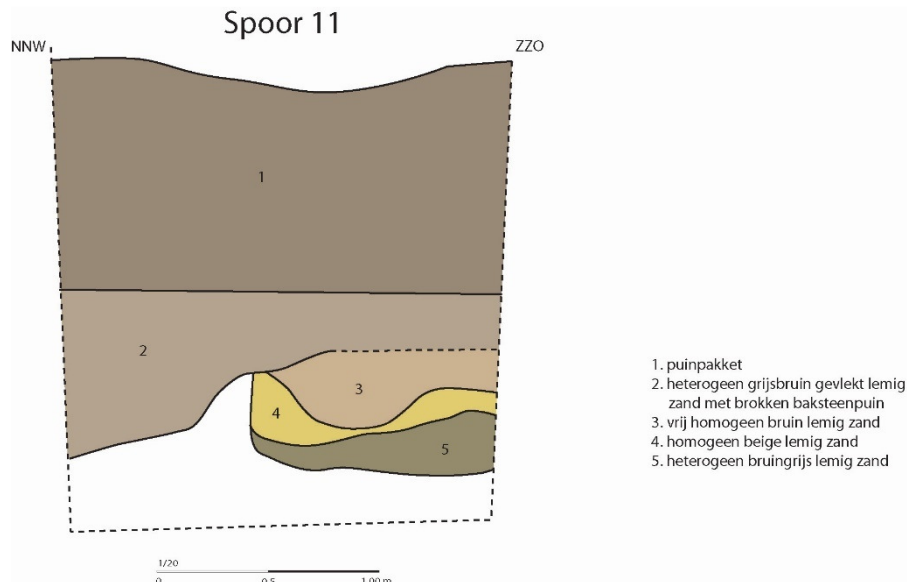
Bij het doorsnijden van spoor 11 werd vastgesteld dat de onverstoorde bodem zich op circa 5,1 meter ten opzichte van de TAW bevindt, wat goed vergelijkbaar is met de diepte van de onverstoorde bodem ter hoogte van spoor 17 (dit geeft nog steeds geen sluitende informatie over de oorspronkelijke topografie, red.).

De vulling van de kuil, die zich onder spoor 11 bevond, liep over in een puinig kleipakket, dat werd afgedekt door een donkergrijs tot zwart puinrijk kleipakket. Er kan dus worden verondersteld dat de kuilen op het oorspronkelijke achterplan van de Kwadestraat zijn afgedekt. Dit kan te maken hebben met het nivelleren van het terrein.

---

²⁴ Trommelmans et al. 2009, pagina 20.

Door de losse aard van het puin en de beperkte beschikbare oppervlakte werd de profielput niet verder uitgediept.

Figuur 42. Bodemprofiel ter hoogte van spoor 11.

In Werkput 2 tenslotte werd tussen de straatzijde en spoor 14 het vlak verdiept tot op de onverstoorde bodem. Hierin werd spoor 18 aangetroffen, dat echter een vergraving bleek te zijn, die zich goeddeels parallel aan de straat bevond.

Bij het bekijken van het profiel van dit spoor bleek de vulling, bestaande uit een kleig pakket met een bijmenging van baksteenpuin, kalkmortel en fragmenten dierlijk botmateriaal, zonder stratigrafie tot onder de recente worteldoek te lopen. Het worteldoek was er geplaatst om een laag steenpuin vast te houden, teneinde een werfweg aan te leggen.

Figuur 43. Spoor 18 in het profiel.

Men kan concluderen dat de oorspronkelijke bodemopbouw aan de Kwadestraat niet bewaard is. Op dezelfde diepte werd in Werkput 3 een vergelijkbaar pakket als spoor 18 aangetroffen. In combinatie met de afwezigheid van oudere kelders kan men besluiten dat de sporen en de bodemopbouw, ouder dan de wederopbouwarchitectuur, volledig verdwenen zijn.

6.4 Besluit van de prospectie met ingreep in de bodem

Tijdens het onderzoek werden twee proefputten en één proefsleuf aangelegd, in alle werkputten werden de resten van 20e eeuwse wederopbouwarchitectuur aangetroffen, die in puinpakketten zijn aangelegd. Op drie plaatsen werd het puinpakket verdiept en werd de onverstoorde bodem aangetroffen, deze bevond zich vlak onder de recente puinpakketten en de oorspronkelijke bodemopbouw is niet bewaard. Er werden, met uitzondering van twee bomkraters, twee sporen aangetroffen die ouder zijn dan de wederopbouwarchitectuur, het betreft spoor 11 (gedeelte van een kuil uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd) en spoor 17 (een kuil uit de Late Middeleeuwen).

Op basis van de aangetroffen sporen en structuren kan worden besloten dat de middeleeuwse structuren slecht tot heel slecht bewaard zijn.

7 Synthese en antwoord op de onderzoeksvragen

7.1 Synthese en besluit

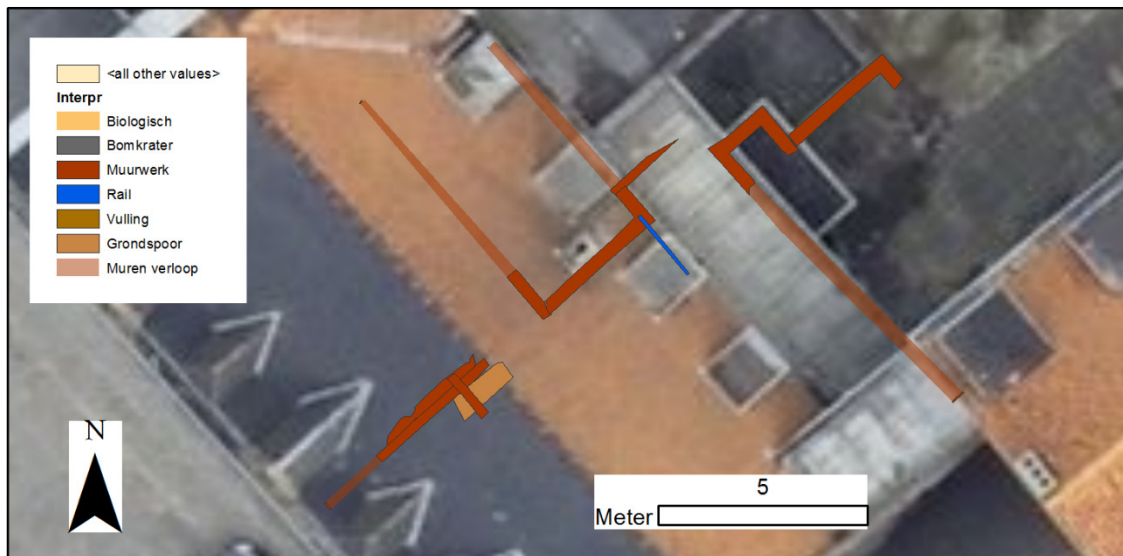
De resultaten van zo wel het desktoponderzoek als de prospectie met ingreep in de bodem hebben aangegeven dat het onderzoeksgebied waarschijnlijk aanwezig is binnen een gebied dat oorspronkelijk een binnengebied met tuinen was. Dat binnengebied was waarschijnlijk voorzien van een doorgang, voorzien van een poortje of gemeenschappelijke doorgang aan de zijde van de Vismarkt en de zijde van de De Breyne Peellaertstraat. Deze doorgang is waarschijnlijk uitgegroeid tot de Kwadestraat, waarbij de doorgang langs de zijde van de De Breyne Peellaertstraat nog lange tijd een gemeenschappelijke doorgang is gebleven. Het tracé van de kwadestraat is geknikt tot gebogen, wat tot de theorie heeft geleid dat de Kwadestraat het tracé van een middeleeuwse stadsgracht is. De etymologie van de naam “Kwadestraat” kan inderdaad wijzen op een modderige plaats. Een gedempte gracht kan inderdaad snel tot een natte, waterverzadigde zone verworden.

Bij de prospectie met ingreep in de bodem was het dan ook de bedoeling om aan de straatzijde vast te stellen of er een tracé van een gracht kon worden aangesneden, alsook om vast te stellen of het binnengebied daadwerkelijk bestond uit tuinen. Van de latere bebouwing was het de vraag in welke mate deze na de beide wereldoorlogen zou zijn bewaard, voornamelijk aan de straatzijde van de Kadestraat was het zaak om vast te stellen hoe goed (of hoe slecht) de kelders bewaard zouden zijn en uit welke periode deze dateerden.

Bij de prospectie werd duidelijk dat de Eerste Wereldoorlog een zeer grote impact op het onderzoeksgebied heeft gehad. Zo is er sprake van uitsluitend muurwerk uit de fase van wederopbouw (de wederopbouwarchitectuur uit de jaren '20 en '30 van de 20^e eeuw, red.). Het muurwerk is immers uitsluitend gefundeerd op recente puinpakketten, de gebruikte bakstenen zijn veelal van verschillende formaten (met gebruik van halve stenen) en de mortel is zeer harde kalkmortel en cementmortel. Er is sprake van het gebruik van spoorwegrails als geïmproviseerde draagbalken voor het overspannen van weinig draagkrachtige puinpakketten. Voor de overspanning van spoor 8 werden twee delen van een smalspoor gebruikt, mogelijk is dit gerecupereerd uit militaire spoorlijnen die ten oosten van het onderzoeksgebied waren aangelegd. Dat er in het onderzoeksgebied ook militaire defensieve structuren zijn aangelegd, getuigen de losse fragmenten militaire prikkeldraad die in de vulling van bomkraters 12 en 13 zijn aangetroffen. Dit wijst er op dat dit materiaal op het terrein rondslingerde. Gezien de nabijheid van de Handzamevaart en de voorste loopgraven (Trenchée de Sophia) op 165 meter van het onderzoeksgebied, is dit niet verwonderlijk.

De aangetroffen muurresten kunnen dus vrij snel verbonden worden aan de gebouwen die in 2016 zijn afgebroken. Er zijn bij de opdrachtgever geen plannen van de gebouwen beschikbaar, maar wanneer de opgemeten muurresten op de luchtfoto (2015) van de gebouwen Vismarkt nr. 6 worden geprojecteerd, wordt duidelijk dat alle aangetroffen muurresten tot dit gebouwen behoren.

Figuur 44. Sporen 1 tot en met 9 ten opzichte van de orthofoto uit 2015.

Van de muurresten langs de Kwadestraat is dit minder duidelijk, aangezien er op de luchtfoto enkel een zadeldak zichtbaar is.

Er werden twee oudere sporen aangetroffen die een indicatie geven dat het binnengebied inderdaad als tuinderij in gebruik was, namelijk kuilen 17 en 11. Kuil 17 kan als een afvalkuil geïnterpreteerd worden en de vulling van ingeklonken, weinig materiaal met de resten van kersenpitten in de vulling, wijzen op ofwel het achtergebied van een woning, ofwel een volkstuin. Op basis van het aangetroffen aardewerk kan een datering in de Late Middeleeuwen vooropgesteld worden. Het aardewerk dat in kuil 11 (slechts gedeeltelijk aangesneden) werd aangetroffen, kan eveneens in de Late Middeleeuwen tot Nieuwe Tijd gedateerd worden. Dit doet vermoeden dat de 17^e eeuwse weergave van Jacob Van Deventer mogelijk teruggaat op een laat-middeleeuwse situatie. Verder werden geen resten uit deze periode aangetroffen.

7.2 Onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen van de bureaustudie:

- *Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens ?*

Van het onderzoeksterrein zelf zijn geen archeologische sporen gekend, er is een onderzoek uit 2009 vlak ten noorden van het onderzoeksgebied, waarbij verspreide sporen uit de Late Middeleeuwen en vooral muurwerk en resten uit de Eerste Wereldoorlog (puinpakketten) werden aangetroffen.

Uit historische gegevens blijkt dat het onderzoeksgebied waarschijnlijk een gebied van binnentuinen (de zogenaamde “tuinlaag”²⁵) was, waarbij een centrale gemeenschappelijke doorsteek geëvolueerd is tot de Kwadestraat. De percelen langs de Kwadestraat zijn bebouwd en het binnengebied geraakte gedeeltelijk opgevuld met bebouwing.

Op de hoek van de Vismarkt was de kapel van de Zwarte Zusters sinds 1822 aanwezig, op een locatie waar voordien een patriciërswooning aanwezig was geweest. De Zwarte Zusters bleven er aanwezig tot na de Tweede Wereldoorlog.

- *Hoe was de oude perceelsindeling ?*

De 19^e eeuwse perceelsindeling bestond uit de kapel en de woning Vismarkt nr. 6, met kleine percelen langs de Kwadestraat en een indeling van het binnengebied als tuin.

- *Welke gegevens zijn voorhanden over de huidige bebouwing of voormalige constructies op het terrein ?*

Over de huidige bebouwing is relatief weinig informatie beschikbaar. Er zijn bij de opdrachtgever geen gedetailleerde plannen van de voormalige gebouwen beschikbaar. De orthofoto's geven de beste informatie over de structuur en de indeling van de bestaande en recent afgebroken gebouwen op het terrein.

- *In welke mate is er verstoring van het terrein te verwachten ?*

Gezien de aangetroffen stratigrafie tijdens het vooronderzoek ten noorden van het onderzoeksgebied²⁶ en gezien de impact van de Eerste Wereldoorlog op het gebied kon een vrij zware verstoring van het terrein verwacht worden.

- *In welke mate verstoren de geplande werken archeologisch erfgoed ?*

De geplande werken voorzien een nieuwbouw met een ondergrondse parkeergarage, de aanwezige archeologische resten zullen volledig verstoord worden.

- *Welke onderzoeksvragen moeten bijkomend bij de prospectie met ingreep in de bodem beantwoord worden ?*

Zie verder.

- *Wat is de beste locatie voor de verschillende proefputten ?*

Er was, op basis van het desktoponderzoek, een voorstel tot sleuven opgemaakt, dat op basis van voortschrijdende inzichten over de afbraak van gebouwen is bijgesteld. In overleg met

---

²⁵ Trommelmans et al. 2009, pagina 36.

²⁶ Trommelmans et al. 2009, pagina 22.

Onroerend Erfgoed werd een vereenvoudigd puttenplan opgemaakt, waarbij twee proefputten dwars op de Kwadestraat en één overlangse proefsleuf van west naar oost worden voorzien.

Onderzoeksvragen op basis van de bureaustudie:

In het bureauonderzoek worden twee aanvullende onderzoeksvragen geformuleerd:

- *Zijn er sporen van een (stads)gracht ter hoogte van /parallel aan de Kwadestraat ?*

Er zijn geen sporen van een (stads)gracht aangetroffen. De aanwezigheid van een gracht, die teruggaat op een 12^e-eeuwse versterking, dient alsnog te worden bevestigd.

- *Hoe intens is de impact van de Eerste Wereldoorlog op het gebied en is het noodzakelijk om remediërende maatregelen tegen het aantreffen van niet-ontplofte oorlogsmunitie te nemen ?*

De impact van de Eerste Wereldoorlog is zeer groot, de bestaande bebouwing is tijdens de oorlog zo goed als volledig verwoest en tot een dik puinpakket herleid. De aanwezige resten (baksteen, smalspoorrails) zijn als recuperatiematerialen in de wederopbouwarchitectuur gebruikt.

Onderzoeksvragen voor het veldwerk:

- *Zijn er archeologische sporen aanwezig ?*

Er zijn archeologische sporen aanwezig, de oudste is een afvalkuil uit de Late Middeleeuwen. De overige sporen zijn voornamelijk muurresten van de wederopbouwarchitectuur.

- *Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband ?*

De archeologische grondsporen bevinden zich ingegraven in de onverstoorde bodem, mogelijk tertiair zand. De muurresten bevinden zich in puinpakketten die in de 20^e eeuw kunnen gedateerd worden. De puinpakketten dekken de oudere grondsporen zonder verdere stratigrafie af.

- *Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten ? En hoe zijn die over de verschillende proefputten heen gelinkt ?*

Er is over het hele terrein een puinlaag aanwezig, lokaal zijn kleiige aanvullingen aanwezig. De onverstoorde bodem bevindt zich over het hele terrein vlak onder de puinlagen en aanvullingen.

- *Bevatten deze lagen archeologische vondsten en uit welke periode dateren deze vondsten ?*

Enkel in sporen 11 en 17 werd archeologisch materiaal aangetroffen en ingezameld, het betreft lokaal aardewerk uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

- *Kunnen er afbakeningen gemaakt worden naar chronologie, ruimte en functie ?*

Op basis van de aangetroffen sporen kunnen geen verdere functies aan de sporen en structuren toegekend worden. Hiervoor is het sporenbestand te beperkt.

- *Wat is de verwachte en vastgestelde bewaringstoestand van de sporen/van de verschillende afbakeningen/van de vindplaats in zijn geheel ?*

In het geval dat de Laat – en Post-middeleeuwse stratigrafie onder de recente puinpakketten bewaard zou zijn, was de verwachte bewaringstoestand goed.

De vastgestelde bewaringstoestand was echter minder goed en de kans op het aantreffen van goed bewaarde sporen ouder dan de 20^e eeuw is vrij klein.

- *Wat is de waarde van de verschillende afbakeningen/van de archeologische vindplaats in zijn geheel ?*

De vindplaats heeft een beperkte archeologische waarde, aangezien er slechts in beperkte mate oudere sporen zijn aangetroffen en de muurresten van de wederopbouwarchitectuur reeds weinig waardevol werden geacht.

- *Wat was de invloed van de bestaande bebouwing/verhardingen op het archeologisch erfgoed ?*

De bestaande bebouwing heeft, in combinatie met de verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog, een grote impact op het erfgoed gehad, getuige de dikke en diepe puinpakketten en de diepe muren van de wederopbouwarchitectuur en het gebouw Vismarkt nr. 6.

- *Op welke diepte bevindt zich de onverstoorte bodem ?*

Aan de straatzijde van de Kwadestraat bevindt de onverstoorte bodem (tertiair zand) zich op circa 1 meter onder het huidige maaiveld, meer in westelijke richting bevindt de onverstoorte bodem zich op circa 1,8 meter diepte onder het huidige maaiveld.

- *Kunnen de resultaten van de bureaustudie “fijngesteld” worden ?*

De resultaten van de prospectie leveren geen aanvullende gegevens op die het bureauonderzoek ondersteunen. Er is bevestigd dat er in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd activiteiten binnen het gebied plaatsvonden en dat de Eerste Wereldoorlog een verwoestend effect heeft gehad.

- *Wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief ?*

De geplande werken voorzien een nieuwbouw met een ondergrondse parkeergarage, de aanwezige archeologische resten zullen volledig verstoord worden.

- *Kunnen er maatregelen genomen worden om het bodemarchief in situ te behouden ? Welke ?*

Gezien de geplande werken kunnen geen maatregelen genomen worden om het bodemarchief in situ te behouden.

- *Indien behoud in situ niet kan: wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones die via een vervolgonderzoek onderzocht dienen te worden ?*

Er wordt geen vervolgonderzoek geadviseerd.

- *Welke onderzoeksvragen moeten bij een eventueel vervolgonderzoek beantwoord worden ?*
Niet van toepassing.
- *Wat is de te volgen opgravingsstrategie bij een vervolgonderzoek ?*
Niet van toepassing.
- *Welke andere aspecten verdienen bijzondere aandacht bij een vervolgonderzoek ?*
Niet van toepassing.

7.3 Advies voor verder onderzoek

Op basis van de aangetroffen sporen en structuren wordt geen vervolgonderzoek geadviseerd. Indien gewenst kan een archeologische begeleiding van de graafwerken plaatsvinden.

8 Bibliografie

Centrale Archeologische Inventaris Vlaanderen

(<http://cai.onroerenderfgoed.be/>)

Geheugen van Nederland

<http://www.geheugenvannederland.nl>

Inventaris Onroerend Erfgoed

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>)

McMaster University Library, online WW1 trench maps and photos

(<http://library.mcmaster.ca/maps/ww1/ndx5to40.htm>)

Philippa M. & Quak A., 2009. *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, Amsterdam.

Pieters R., 1885. *Geschiedenis van Dixmude (naar de beste oorkonden)*, Diksmuide.

Trommelmans R., Mestdag B., Heyvaert B. & Acke B., 2009. *Archeologische prospectie Vismarkt Diskmuide (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport – April 2009.*, in: Group Monument Afdeling Archeologie, Rapport 2009/04, Ingelmunster.

Universität Greifswald Scientific Collection (online)

(<http://greif.uni-greifswald.de/geogreif/geogreif-content/upload/sta/StaDixmude-Deventer.jpg>)

Westhoek Verbeeldt

(<http://www.westhoekverbeeldt.be>)

De Meulemeester J., 1981. *Circulaire vormen in het Vlaamse kustgebied*, in: *Archaeologia Belgica* 234, Brussel.

Zwartzusters van Bethel o.s.a.

<http://www.zwartzusters-bethel-brugge.be/diksmuide.html>

9 Lijst van figuren

Figuur 1. Situering van het onderzoeksgebied op het GRB (©AGIV).....	- 6 -
Figuur 2. Luchtfoto van de bestaande toestand in 1990 en het opmetingsplan van 2005-2006.	- 8 -
Figuur 3. Inplantingsplan van de geplande werken. Rood gerceerd: af te breken, blanco: te behouden (kapel).....	- 9 -
Figuur 4. Beeld van het onderzoeksgebied bij aanvang van de prospectie met zicht op de afgebroken panden van Vismarkt nr. 6.	- 10 -
Figuur 5. Onderzoeksgebied ten opzichte van het DTM (Geopunt).	- 11 -
Figuur 6. TAW-waarden van de vlakken en het maaiveld.....	- 12 -
Figuur 7. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de tertiair-geologische kaart.	- 13 -
Figuur 8. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de quartair-geologische kaart (©GEOPUNT). ...	- 14 -
Figuur 9. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de bodemkaart (©GEOPUNT).	- 15 -
Figuur 10. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de figuratieve kaart van Deventer. De ligging van het onderzoeksgebied is schetsmatig aangeven en niet exact gekend, aangezien het plan niet gegeorefereerd kon worden. Onder: het onderzoeksgebied ten opzichte van het GRB.....	- 18 -
Figuur 11. Ringwalburgen te Burgh en Bergues.....	- 20 -
Figuur 12. Het onderzoeksgebied ten opzichte van het figuratieve plan door Vedastus du Plouich.-	21
-	
Figuur 13. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de stadsplattegrond van Laurens Van Iwaede-Mergaert.....	- 22 -
Figuur 14. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Atlas van Ferraris (©GEOPUNT).	- 23 -
Figuur 15. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Vandermaelen kaart (©GEOPUNT).	- 24 -
Figuur 16. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Popp-kaart (©GEOPUNT).	- 25 -
Figuur 17. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de de stadsplattegrond van Pieters uit 1885. .	- 26 -
Figuur 18. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de topografische kaart uit 1898.	- 27 -
Figuur 19. Het onderzoeksgebied ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen (©GEOPUNT).....	- 27 -
Figuur 20. Kadastrale indeling van het gebied op het primitief kadaster.....	- 29 -
Figuur 21. Huidige kadastrale indeling op het GRB (Geopunt).	- 30 -
Figuur 22. Belgische soldaten bij de terugtocht naar de Ijzer in 1914.....	- 31 -
Figuur 23. Zicht op de vernielde Appelmarkt.....	- 32 -
Figuur 24. Zicht op de vernielde Appelmarktbrug.	- 33 -
Figuur 25. Zicht op de vernielde Appelmarktbrug (Westhoek Verbeeldt).....	- 34 -
Figuur 26. Belgisch-Franse loopgravenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied.	- 35 -
Figuur 27. Britse loopgravenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied.	- 36 -

Figuur 28. Modernistische toegang (jaren 1950?) van de materniteit tijdens de afbraak van het gebouw in 2015.	- 37 -
Figuur 29. Zicht op de gebouwen Kwadestraat nr. 10 tijdens de afbraak.	- 38 -
Figuur 30. CAI meldingen rond het projectgebied.	- 39 -
Figuur 31. Foto uit het interbellum waarop het IJzermagazijn zichtbaar is, op de voorgrond de Appelmarktbrug, op de achtergrond de dakkap van de kapel van de Zwarte Zusters.	- 40 -
Figuur 32. Theoretisch sleuvenplan de dato juni 2016.	- 41 -
Figuur 33. Theoretisch sleuvenplan zoals overlegd met Onroerend Erfgoed.	- 42 -
Figuur 34. Sfeerbeeld van werkput 1 tijdens het onderzoek.	- 43 -
Figuur 35. Muurresten sporen 1 t.e.m. 7 (met detail van de markering) in werkput 1.	- 44 -
Figuur 36. Muurresten sporen 7 t.e.m. 9 in werkput 1.	- 46 -
Figuur 37. Sporen 10 t.e.m. 13 in werkput 1 en de profielput ter hoogte van spoor 11.	- 47 -
Figuur 38. Spoor 17 en het randfragment lokaal reducerend aardewerk uit de vulling van dat spoor. . -	48 -
Figuur 39. Werkput 2 met spoor 14 en spoor 18 op vlak 2.	- 49 -
Figuur 40. Werkput 3 en sporen 15 en 16.	- 50 -
Figuur 41. Spoor 17 en de onverstoorde bodem (rechts) vlak onder het puinpakket (links).	- 51 -
Figuur 42. Bodemprofiel ter hoogte van spoor 11.	- 52 -
Figuur 43. Spoor 18 in het profiel.	- 53 -
Figuur 44. Sporen 1 tot en met 9 ten opzichte van de orthofoto uit 2015.	- 55 -

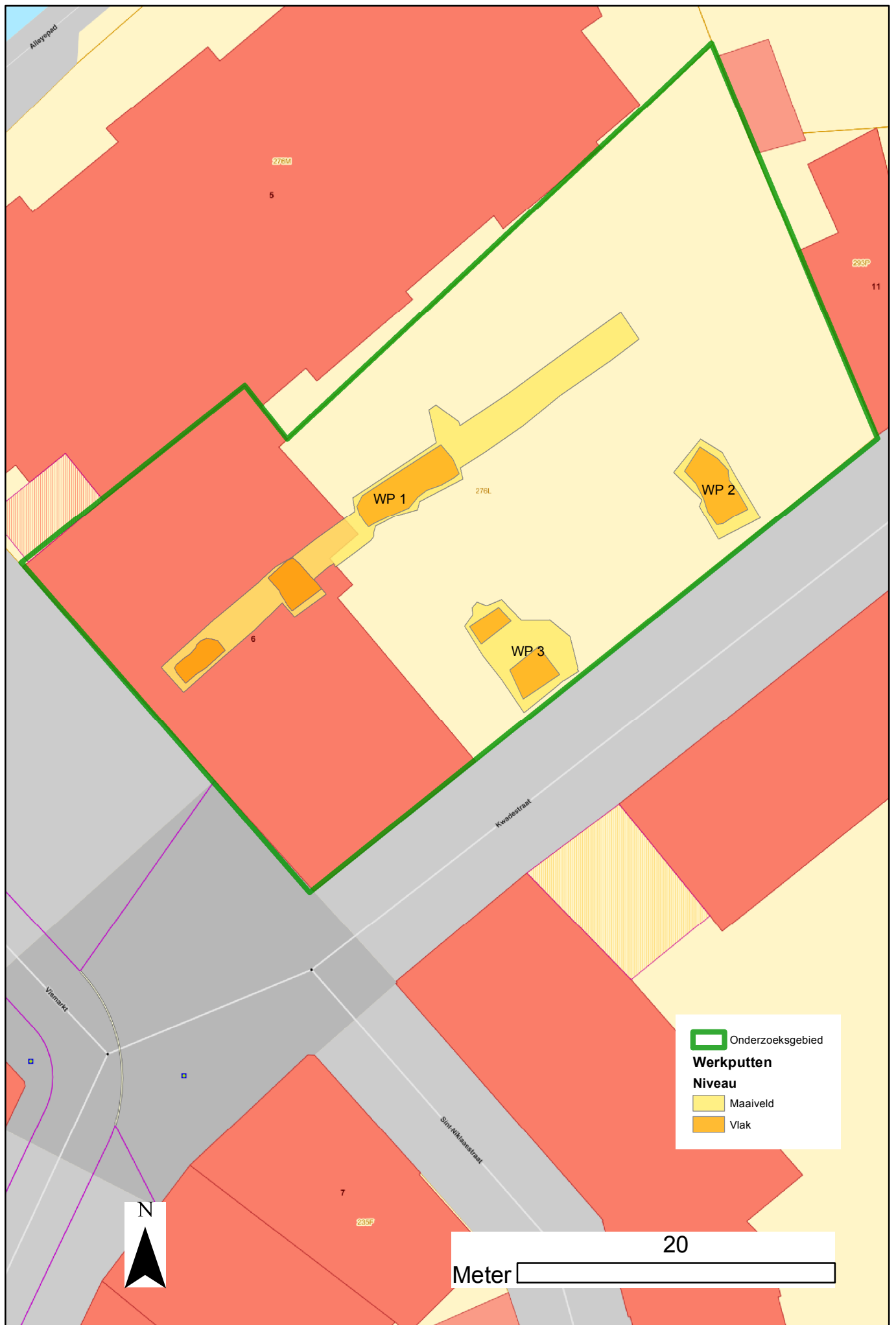

10Lijst van bijlagen

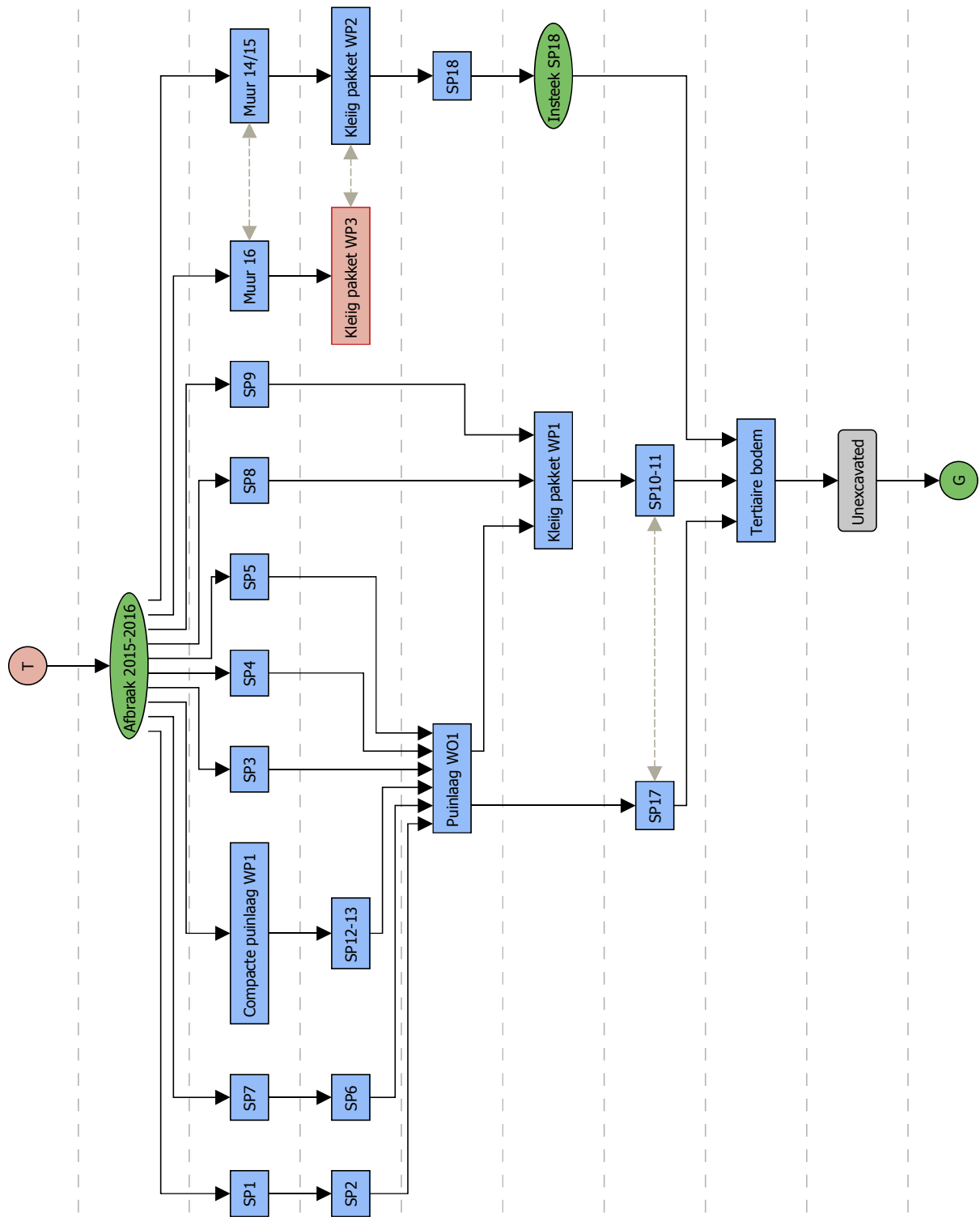
- Puttenplan t.o.v. GRB A4
- Allesporenplan A4
- Harrismatrix
- Inventaris van de sporen
- Inventaris van de roerende archeologische objecten
- Inventaris van de foto's

Spoor	WP	Vlak	Afmetingen (cm)			TAW (m)	Vorm	Kleur	Vulling	Inclusies		Interpretatie	Datering
			Lengte	Breedte	Diepte					I1	I2		
0001	1	1	305	23		7,41	LIN	GE	KBW			Muur, baksteen, harde kalkmortel, 23-10,5-5,5cm	
0002	1	1	275	19		6,79	LIN	GR	BETON			Fundering, beton en steenpuin, fundering voor muur 1	
0003	1	1	99	23		7,40	LIN	GE	KBW			Muur, baksteen, harde kalkmortel, 22-10-5,5cm	
0004	1	1	337	33		7,33	LIN	GE	KBW			Muur, baksteen, cement, 22-10,5-6cm	
0005	1	1	122	29		7,28	LIN	GE	KBW			Muur, idem 4, samen kelder, gecementeerd binnenzijde	
0006	1	1	205	21		7,23	LIN	GE	KBW, MTL			Muur, baksteen, cement, spaarmuur op 2 rails smalspoor (7cm hoog)	
0007	1	1	184	11		7,24	LIN	BR	MTL			Rail, 11cm hoog, 10cm breed, met stempel zie foto	
0008	1	1	165	31		7,36	LIN	GE	KBW			Muur, baksteen, cement, 21-10,5-5,5cm	
0009	1	1	297	33		7,38	LIN	GE	KBW			Muur, idem 8, tegen 8 aangebouwd met duidelijke naad	
0010	1	1	485	178		6,23	ORM	GR	KLEI			Vulling, lme of jonger	
0011	1	1	551	178		6,57	ORM	ZW	KLEI			Puinige vulling, op SP 10, doorsneden door SP 12 en SP 13	
0012	1	1	232	71		6,64	RND	ZW	KLEI			Bomkrater, met prikkeldraad in bijmenging	
0013	1	1	117	64		6,83	RND	ZW	KLEI			Bomkrater met baksteenpuin en frag prikkeldraad in bijmenging	
0014	2	1	222	37		7,19	LIN	GR	BETON				
0015	3	1	267	31		7,81	LIN	GE	KBW			Muur met spaarboog?, baksteen, cement, 22-10-6,5cm, tegen SP 16 met duidelijke naad	
0016	3	1	304	34		7,33	LIN	GE	KBW			Muur kelder, baksteen, harde kalkmortel, 21-10-6cm, geplakt en geschilderd ad noordoostwand	
0017	1	2	151	66		5,86	ARH	BRGR		KER	KBW	Slecht bewaarde macroresten (kersenpit) en houtresten, KLA	LME
0018	2	2	166	107		6,21	ORM	GR	KLEI			Zeer losse kleiige vulling, weinig gecompacteerd, brokjes puin, dierlijk botmateriaal, kalk	

Nr.	Spoor/sporen	WP	Vlak	Windrichting	Aard		Omschrijving/extra info	Datum
					Vlak	Profiel		
0001	1-7	1	1	O	X			17/08/2016
0002	1-7	1	1	N	X			17/08/2016
0003	1-7	1	1	Z	X			17/08/2016
0004	1-7	1	1	W	X			17/08/2016
0005	1-7	1	1	ZW	X			17/08/2016
0006	1-7	1	1	NW	X			17/08/2016
0007	8-9	1	1	O	X			17/08/2016
0008	8-9	1	1	Z	X			17/08/2016
0009	10-13	1	1	ZW	X			17/08/2016
0010	15-16	3	1	W	X			17/08/2016
0011	15-16	3	1	NW	X			17/08/2016
0012	11	1	1	NW		X	MET GEDEELTELIJK AFLIJNING-instortingsgevaar	17/08/2016
0013	14	2	1		X			17/08/2016
0014	17	1	2	NO	X			17/08/2016
0015	18	2	2	W	X			17/08/2016
0016	18	2	2	NO		x		17/8/2016

Inventarisnr.	WP	Spoor	Vlak	Kwadrant	Profiel	Laag	Materiaalcategorie	Aantal	Datering	Beschrijving
0001	1	17	2			1	KER	2		
0002	1	11	1			1	KER	3		
0003	1	17	2			1	KBW	1		

ADEDE

SEARCH & RECOVERY